

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LENKEFI FERENC

SZALAY ELEK VISSZAEMLEKEZÉSEI 1848—49-RE

Szalay Elek emlékiratairól

Az alábbiakban közlésre kerülő kézirat 1991 nyarán jutott levéltárunk őrzetébe. Szerzője Szalay Elek, akit — Szilágyi Farkas Alsófehér vármegye 1848—49-ben (Nagyenyed, 1898.) c. munkája segítségével — kétséget kizáróan sikerült azonosítani. A visszaemlékezés sem teljesen ismeretlen, hiszen Szilágyi is kézbevette — már csakán —, néhány mondatot idézett belőle, de tudomásom szerint nem adták ki.

Szalay Elek 1820. körül született, valószínűleg az Alsó-Fehér vármegyei Hariban, gazdálkodó család sarjaként. Szilágyi mindenestre hari illetőségűnek mondja. A helység a szentbenedeki kerülethez tartozott, mint több nemesi familia birtoka. Lakossága von Treuenfeld 1839-ben kiadott Lexikona szerint román-magyar, református és ortodox templommal, s egy Felvinchez rendelt római katolikus filiával. Szalay a forradalom előtt minden bizonnyal a közeli, a Kemény-család birtokában levő, túlnyomórészt román lakosságú Lándorban lehetett gazdatiszt, vagy haszonbérelő. 1848 nyarán önkéntesként lépett be a gr. Bethlen Gergely és gr. Mikes Kelemen által Kolozsváron szervezett 15., Mátyás (egy ideig Kossuth) huszárezredbe. Itt a szakaszkaplárságig (szakaszvezető) vitte, majd 1849. június 9-én hadnaggyá nevezték ki a július folyamán Hódmezővásárhelyen megalakult, de Kolozsvárt és környékén, nagyrészt románokból toborzott 137. zászlóaljhoz. Bem erdélyi hadseregében egészen 1849 júniusáig a Mátyás huszárezred 3. századában szolgált; története Világos mellett szakadt meg. A kapituláció után kezdetben Tordán vonta meg magát, s csak 1851-ben tért vissza hari birtokára. A polgári életben szorgalmas és takarékos gazda volt, sokkal hozzájárult a református egyházközség anyagi jólétéhez. Élete utolsó éveit elvonultságban töltötte. 1896. március 10-én, Hariban halt meg.

Emlékiratát 1880 és halála között vethette papírra, illetve diktálhatta, ugyanis Jakab Elek 1880-ban megjelent munkájára hivatkozik, Szilveszter Gamit említve. (Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—49-re. Bp.)

Az irat A-4-es szélességnek megfelelő, annál 4,5 cm-rel hosszabb, meglehetősen rossz állapotban fennmaradt lapokra íródott, három kéz vonásaival. Ezeket (A., B., C.) külön jelölni fogom. A szöveg egységes, a kézírások váltása nem okoz törést. Megítélesem szerint Szalay írása a B. típusú, a „legarchaikusabb,” mind helyesírásban, mind írásképpen. Ezért feltételezem, hogy emlékei egy részét diktálhatta, más részét maga írhatta, nem egyszerű másolatról van szó. Az „A” és „C” kézírások nem mindenben felelnek meg a mai helyesírási szabályoknak, beleértve a központozás, ill. az esetleges nagy- és kisbetűírások hibáit is. A „B” kézírás viszont magán viseli egy tollforgatáshoz kevésbé szokott,

idős ember ductusának összes jegyeit. A központozás teljesen hiányzik, a szóközöket és az elválasztási szabályokat figyelmen kívül hagyja. A nagy- és kisbetűk használata személy- és tulajdonneveknél is teljesen esetleges. A hangzók hosszúságjelölése hiányzik, a hasonulásnál a kiejtést követi, gyakoriak a betűkihagyások. Az írás teljes egészében az élőbeszéd jellegzetességeinek felel meg. A ragozás következtelen, gyakori a magánhangzók helytelen írása, felcserélése. Az érthetőség kedvéért, a szöveget egységesen kezelve, mindenképpen szöveghű közléshez kellett folyamodnom.

Maga a visszaemlékezés sajnos nem teljes, utolsó részéből 6 oldal elveszett, míg az utolsó oldal egy töredéke fennmaradt. Ezt olvasva feltehető, hogy Szalay a hiányzó részben a fegyverletételt, illetve az azt követő eseményeket tárgyalja. A meglevő rész jóvoltából viszont egy altiszt számszögéből sok ismeretlen részlet tárul fel 1848—49 erdélyi hadi történéseiről. Igaz, hogy ezek nem változtatnak a történetírásban szinte már kanonizálódott (hiszen a múlt század közepe óta kedvelt téma) megítélésen, de nem mellékes, mennyi új kis adalék bukkan fel, akár ismert személyek emberi vonásaihoz, akár eseményekhez.

A romló emlékezet néhány helyen rajtakapható, ezért Szalay megállapításait kellő óvatossággal kell kezelni, bár más, kiadott emlékezéssel, könyvészeti anyaggal összevetve, megbízhatónak mondható. Tévedésekre leginkább néhány hely megnevezése, személyek keresztnéve és rangja esetében, illetve a datálások hozzávetőlegessége terén lelhetünk — az azonosítás azonban gondot ritkán jelentett. A szöveggondozást a folyamatos olvashatóság érdekében, a kevésbé ismert fogalmak esetében nem lábjegyzetekkel, hanem zárójellezéssel oldottam meg.

Az életrajzi adatok zömét — az esetleges kiegészítésekkel — *Bona Gábor*: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban* Bp. 1987. és *Kossuth Lajos kapitányai* Bp. 1988. c. munkáiból vettem, amelyekre külön nem hivatkozom.

1. o. (A) VISSZAEMLEKEZÉSEIM 1848 ÉS 49-RE

48. Tavaszán Lándorba¹ jöttek a hírek, hogy a rácok, szerbek, oláhok fellázadtak országunk s királyunk ellen. E zugba akkori idő szerint újság nem járt, csak ritkán egyes[ektől] hallottunk egyes híreket, amik inkább szomorítók mint vizsgálatók voltak. Például itt egyet, itt mást gy[ilkoltak] meg, s kínoztak az oláhok az egyes vidékeken. K[a]ptunk híreket, hogy toboroznak a honvédséghez minden[felé]. A nemzetőrség csakugyan akkor felszólítást kap[ott], hogy akinek módja van, hogy segítsen gabonával m[eg] lóval, akinek csak mije van, hogy az ifjúság [álljon] katonának a haza megmentésében, mert a haza vesz[élyben] van. Jakab Elek író úrnál² láthatók is principális (feljebbvaló, előljáró), nagyságos báróné Kemény Lászlóné adományai. Azonnal megvillant elmémben hogy katona leszek, feláldozom csekély eddig szerzett vagyonomat, s ha kell, életemet. El is adtam holmimat. Beszerezve egynéhány száz forintokat, ló után néztem, a vidéken nem találva alkalmas lovat. Egy estve hazaérkezve csak meglepetve vettem azon tudósítást, hogy M.(agyar) bükkösi Gálfi István úr ajánlkozik lovat eladni. Másnap azonnal fiatal principálsommal br. Kemény Lőrincel³, mivel ő is huszárnak akart állni, átmertünk

¹ Lándor, Alsó-Fehér vármegye, ma Nandra (R).

² *Szentgericzei Jakab Elek* (1820—1897) — M. kir. orsz. levéltárnok, az MTA rendes tagja. Bölcséleti, jogi, teológiai tanulmányait a kolozsvári ev. ref. kollégiumban végezte. 1841—48-ig Maroszlók táblabírája, ügyvédi vizsgával. Közlegényként lép be a 15. Mátyás (Kossuth) huszárezredbe, Bem seregében végig harcol. Alkapitányként teszi le a fegyvert 1849. aug. 17-én, Dévánál. Rövid fogsága után, pár éves szilenciumot követően, (történet)írói, közéleti, politikai tevékenységét haláláig megbecsültségben gyakorolhatta.

³ *Br. Kemény Lőrincről Kozma* Lexikona (OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 2092.) honvéd hadnagyként, *Mikár* 1869-es *Schematismusa* alhadnagyként, az Alsó-Fehér megyei honvédegylet tagjaként emlékezik meg. Genealógiai munkákban nem akadtam nyomára.

megtekintendő a lovakat. Principálisomnak ajánlódott volt egy szép szürke, trenérozott volt. De ára az akkori időhöz képest — 300 forint — nagyon sok volt. Nekem felajánlottak volt egy hámos gyeplös paripát, ami 5 éves volt és amellett háton tanulatlan volt. Kihozzák őket, s felülünk rájuk, ki-ki arra, amelyiknek szánva volt. Engemet figyelmeztetnek, mert vigyázzak, mert nagyon makrancos. A báró s a lovász előre indulnak, 2. o. (A) s a kocsisok segítségével ráülök, de nem adott a szép [szó]nak semmit, hányni kezd, indulni nem akar. Az álltányon (erkély, karzat) [lév]ő nők és férfiak sikoltanak, s figyelmeztetnek, hogy ügyelj, [mer]t ösztör, én rávágtam karikásommal. Két ugrással a [gá]ng (böltözet) alá ugrott, s azon ki a többiek után rohant, minek[utána] egy jó lovaglást tettünk.

Hazafelé már a ló megértette, [hog]y lovaglója nem tréfál, mert még füle hegye is facsaró [egy] hab volt. Visszaérve az egész társaság örvendett, hogy [baj] nem történt. Gálfi megmutatta jegyzőkönyvét, [hog]y 130 forintot vette azelőtt 4 hónappal, de 120 [forintért] odajadja huszárnak álló szándékomért, amit azonnal [ki is] fizettem, s elhozni akartam. De Gálfi felszólított, [hog]y mikor indulok. Mondám 2 hét, s figyelmeztetett, ne [hozzam el] addig, amíg nem indulok, ajánlva, hogy addig mindent elkövettet lovászával, hogy dresszerezott lóval men[jek], min csak örülni voltam képes. Principálisom vásárja végül elmaradott. A kitűzött idő eltelve, már azelőtti saját lovam felpakolva lovam után mentem. Gálfi felszólít, hogy fogadnám el ajánlatát, hogy lovásza velem jöjjön Kolozsvárig⁴, a lovam behozandó. Ez már öröm volt reám nézve. Ekkor kiveszi tárcáját, s ad egy tizest azt mondva, fogadnám el tőle, mert jól foghat. Így beérkezve Kolozsvárra, a Cukorgyára⁵ tudakoztam, ahol a huszárok voltak gyűlendők.

Amikor beérkeztem, lehetett vagy 30 huszár, de azok nem huszároknak néztek ki. Kevés kivételével mind mágnásiaknak tetszettek. Ott volt Jakab Elek, Kővári az író⁶, aki híres volt mondásáért, amit egy egész óráig elmondott, Szerdahelyi Kálmán színész⁷, s több végzett egyéniség (tanult személy). A szegény néhány darab lovat nem volt ki takarítsa, mert alig volt három-négy legény, aki hozzá értsen, s magát alkalmazza. Nem is volt ott semmi lószerszám egyéb, kötőféknél. No de szaporodott a legénység, gyűltek a lovak. Többen saját lovakkal rukkolva be, olyan volt Szilveszter Gami is, akit mint lótakarítóját említi 3. o. (A) Jakab Elek⁸.

Ahogy azután való nap, hogy beérkeztem a vizsgáló bizottsághoz, felmentem, és amint mentem és még az jutott eszembe, hátha még be nem vesznek. De mi öröm lepett meg, mikor a vén székely orvos kijelentette, hogy az isten is huszárnak teremtett. Fel is eskettek bennünket, (hog) királyunk és hazánkért szárazon, tűzön s vízen hűségesen szolgáljunk. De mi csalattatás későbbben, mi akik saját lovaikkal állottunk be, el voltunk látva nyereggszettel, a többiek a ló szőrre, vagy egy-egy darab pokrócon ültek, s úgy tanulgattuk a katonai mustrát etc. Akinek csak módja volt, a maga költségén csináltatott magának uniformist, mint magam is. De amint említem, nyereg, kard, pisztoly sose volt. Így teltek a nap, egy-egy vesszővel, pálcával tanultunk a Cukorgyár udvarán. Szerencsénk volt László Lajos

⁴ Kolozsvár, Kolozs vm., ma Cluj Napoca (R).

⁵ Cukorgyár — 1837-ben a Cukorgyár Társulat létesítette, de cukrot sohasem gyártottak benne. 1865-ben szeszgyárrá alakították át. A város Külső-Magyar utcáján levő nagy telke akkoriban alkalmas volt sok ember elhelyezésére.

⁶ Kővári László (1819—1907) — Birtokos, az MTA levelező tagja. Jogot végez, Marosvásárhelyen királyi tablai cancellista. 1848 júniusától Kossuth pénzügyminiszter statisztikusa. Az OHB 1848 októberében Erdélybe küldi. Később Bem erdélyi hadseregének historiográfusa és haditudósítója. Működését a zsidói fegyverletételnél fejezi be. Rövid bujkálás után elfogják, de Urban megkegyelmez neki. Pestre költözik, a Pesti Napló munkatársa lesz. A Mack-összeszküvésben gyanúperbe fogják, Kolozsvárra internálják. 1854-től anyagi gondjait házassága leveszi válláról, zavar-talanul tevékenykedhet a biztosítási szakmában.

⁷ Szerdahelyi Kálmán (1829—1872) színész. 15 évesen, atyja ellenére, Kolozsvárt színésznek áll. 1848—49-ben mint hadnagy harcol. A bukás után besorozzák, de ismerősei közbenjárására szabaddul. Ezután mint vándorszínész működik. Állandó helyet 1854-ben talál a pesti Nemzeti Színháznál.

⁸ Szilveszter Gami: Jakab Elek Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezés 1848—49-re Bp. 1890. c. munkájában említi őt *Syvester Gámál* néven, aki életét is megmentette. „... nemes lélek, bátor közkatona.” (332. o.) 1890-ben még élt, Mikár Zsigmond veszi fel Névkönyvébe *Gamatich Szilveszter*, tövisi lakosként, mint volt őrmestert, az Alsó-Fehér vármegyei honvédegylet tagját.

amitől jót is lehet. ahogy adtam valamit hozzá. # 52
 a végül a Püskösmezőre. fel mentem a
 a mind mentem is meg a jót is. # 53
 Püskös. De mi ovim. Liptóváros és mások a van Püskös
 ovim. Ki jót is lehet. hogy ad intem. # 54
 a van. fel is a kedvet. # 55
 a van. De mi a van. # 56
 a van. # 57
 a van. # 58
 a van. # 59
 a van. # 60
 a van. # 61
 a van. # 62
 a van. # 63
 a van. # 64
 a van. # 65
 a van. # 66
 a van. # 67
 a van. # 68
 a van. # 69
 a van. # 70
 a van. # 71
 a van. # 72
 a van. # 73
 a van. # 74
 a van. # 75
 a van. # 76
 a van. # 77
 a van. # 78
 a van. # 79
 a van. # 80
 a van. # 81
 a van. # 82
 a van. # 83
 a van. # 84
 a van. # 85
 a van. # 86
 a van. # 87
 a van. # 88
 a van. # 89
 a van. # 90
 a van. # 91
 a van. # 92
 a van. # 93
 a van. # 94
 a van. # 95
 a van. # 96
 a van. # 97
 a van. # 98
 a van. # 99
 a van. # 100

„A” típusú kézírás

kiszolgált veres csákokkal⁹, s később [egy] egerbegyi¹⁰ székely huszár¹¹ strázsamesterrel (örmester), akik a tanításhoz értettek. Hadnagyunk Kovács volt, amint emlékszem, tán Lajos¹², akinek pénzem nagyobb részét gondozásom végett átadtam. Sapkát még csak kaptunk, de a csákokkal volt a baj, mert egy százs atyafi, aki a csákokra a himet csinálta, annyira részeges volt, hogy ha huszárt küldöttek, mindég részegen találták. Elküldöttek engem is végre. De lett ám haddelhadd, mert én el nem mozdultam, amíg az 50 csákóra a címer meg nem készült, amiket a csákok itt készen vártak. De mily nagy volt meglepetésem, amikor az 50 csákó készen lett, bepakolódott Szentimrei strázsamester¹³, én s még 2 legény kíséretével Marosvásárhelyre¹⁴ szállítottuk. Nekem gróf Bethlen Gergely¹⁵ adott egy kis fogpiszkáló kardot. Szentimrei a magáéval, a többiek nem tudom honnét kapták. 4. o. (A) Így érkezünk a vásárhelyiek örömére Vásárhelyre.

Ezalatt a munka Kolozsvárt is szaporábban kezdett menni. Mi Kolozsvárra visszafelé menve vidékiek lévén, a rostokidót arra használtuk, hogy hazarándultunk. Gálfínál látogatást tettem, aki megérdemelte, s nagyon szívesen fogadta tiszteletemet. Bemutatva bár még hiányosan, a huszári uniformist, s megköszönni neki újlag a nekem adott jó lovat. Kolozsvárra beérve csak mind panaszt, zúgolódást hallottunk Vay Miklós kormányzó¹⁶ ellen, aki se a huszárság nyeregszere, pokródát, kard, pisztoly, egyszóval a szükségesek[nek] léteiről nem rendelkezett, vagy ha igen is, csak eredmény nélkül. Ott a gyalogság 11-ik zászlóalja¹⁷ hónapokon keresztül minden fegyver nélkül, vesszőkkel tanulta a mustrát. Mi avval töltöttük időnket, [hogy] lovainkat a Szamosban feresztettük. De kik feresztették, egynehány hosteti¹⁸ fiúk, akik meg voltak szokva a lóferesztéssel. Nem ült rája biz oda sem színész, sem író, senki. Nekem szerencsém volt, mivel egy hóstáti (által), rendes három osztrák értékű forintért a legpontosabban lovam gondozva volt.

Egy alkalommal egy este esett az eső, volt ló[tás]-futás, kit küldjenek Tordára¹⁹. Újból Szentimrei s én, s a másik kettő, akinek legalább kardunk, nyeregszerszámunk volt, két levelet víve indultunk útnak. Két levelet víve azon meghagyással, hogy a legsebesebben menve, Tordán br. Kemény Farkas²⁰ őnagyságának kézbesítsük. Amikor a Feleken²¹ már jól felhaladtunk volna, halljuk hátulról a kiáltást: hu-

9 A 2. (Hannover) huszárezred buzérvörös csákója jöhet szóba. Az 5. (Radetzky) huszárezred csákója volt 1848-ban még ilyen színű, de ők Itáliában állomásoztak. Tömeges idejutásuk lehetetlen volt, míg előbbieknél Zilahon volt raktáruk, újonc és szabadságos huszárokkal. László L., onbesitos lévén, mindenesetre utóbbi is lehetett.

10 Egerbegy — Erdélyben több is van. A legnagyobbrol, az aranyosszéki mezővárosról van szó. Itt állomásozott a Székely huszárezred egy osztálya. Ma Aranyosegerbegy — Viisoara (R).

11 A 11. sepsiszentgyörgyi állomáshelyű határőr huszárezred, más néven Székely huszárok. Bona Gábor szives tájékoztatása szerint Szentgyörgyi József örmeztérről van szó.

12 Jakab Elek Visszaemlékezésében Kovács János főhadnagyot említi, megemlékezve segítő-készségéről. (331. o.) Bonát idézve (Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp. 1988. 335. o.). Kovács János (1814—1898) Mátyás-huszár kapitányról, később aradi királyi táblabíróról, a Közép-Szolnok megyei honvédegylet tagjáról lehet szó.

13 Szentimrei István (1802—?) — Jogvégeztet kisbirtokos. Belső-Szolnok megye jegyzője. Őnkéntes a 15. Mátyás (korábban Kossuth) huszárezredben. 1849 júniusában Bem őrnaggyá, Szászsebes térparancsnokává lépteti elő. Zsibónál teszi le a fegyvert aug. 24-én. A kényszerorozásnál alkalmatlan, 1855-ben függetlenségi szervezkedés miatt két év várfogságra ítélik. 1867—68-ban a Belső-Szolnok megyei honvédegylet tagja.

14 Marosvásárhely, Maros széke, ma Tirgu Mures (R).

15 Gr. Bethlen Gergely honvéd ezredes (1810—1867) — Jogvégeztet középbirtokos, pár évig az erdélyi kancellária hivatalnok. Kolozsváron a 15. Mátyás (korábban Kossuth) huszárok fő szervezője gr. Mikessel együtt. Bem erdélyi hadseregének lovassági parancsnoka lesz, legendás hírű katoná. Világosnál kapitulál. Emigrációját követően 1860—62 között a szard királyi hadsereg tábornoka. 1866-ban a poroszországi magyar légio tagja. 1867-ben amnesztiával hazatérhet, de pár hét múlva meghal.

16 Br. Vay Miklós (1802—1894) — Főrendházi tag, koronaőr, erdélyi királyi biztos. A bukás után várfogságot szenved. 1860—61-ben m. kir. udvari kancellár. Borsod főispánja. A főrendház elnöke, az MTA igazgatótanácsának tagja.

17 A 11. honvéd zászlóalj 1848 nyarán alakult Kolozsvárt. Történetéről l. Szigethy Miklós könyvét. (Egy honvéd teregnyjegyzetei. Adatok a XI. zászlóalj történetéhez... Kolozsvár, 1868.)

18 Hóstát — akkori terminológia szerint Kolozsvár külvárosi részei, pl. Házsongárd.

19 Torda, Torda vm., ma Turda (R).

20 Br. Kemény Farkas (1797—1852) honvéd ezredes — 1814—26-ig a 8. (Koburg) huszárezrednél szolgált. főhadnagyként lép ki. 1849 áprilisától ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg, majd a kolozsvári hadosztály parancsnoka. Zsibónál teszi le a fegyvert. Kimenekülése után élete végéig a londoni magyar emigráció egyik vezetője.

21 Felek — Kolozs vm., ma Erdőfelek — Feleacu (R). Román lakosságú, nagy stratégiai fontosságú község Kolozsvár mellett. Szalay a szót „feleki út” értelemben használja.

szárok huszárok! Hát László Lajos jó a Mikes 5. o. (A) sárgájával, nyereg nélkül. Atád még egy levelet a strázsamesternek, hogy bármi eshetőség történjék az úton, a leveleket bár egy huszár is, br. Kemény Farkasnak kézbesítse. Haladtunk is mi az esővert fényes országu-ton úgy, mint csak huszár haladhat. Tordára érve, ahol még a vendéglők mind világosak voltak, a bárót a napnál feltaláltuk. A levelek kézbesítése után lett ám sürgés forgás. Több gyalogság kirukkolt, várdszekerek (társzekerek) állítottak elé, amik azonnal Kolozsvárra indítottak. Ekkor tudtuk meg, hogy Fejérvárról²² küldött fegyvert a gyalogság s a huszárság részére, ezért volt a menetel oly sürgős, mivel azon hír keringett, hogy az oláhság a Feleken a fegyvereket el akarja fogni, amiből ezzel ekkor semmi sem lett. A fegyverek csekély-sége, mivel olyan háromszázig való resztunggal (felszerelés) ellátva a gyalogság részére, a huszárok részére 60 nyereg, s a hozzátartozó resztung, csinált is ő egy kis örömet a katonaság között. Mi is másnap, mivel a sebes menés alkalmá-l val lovainkról a vasalat lehullását kipótoltuk, Kolozsvárra visszamentünk. Én bár betegem, mivel valami hideg malacsülttől hideglelést kaptam, és a kórházba kerültem. Mi meglepetésem volt, amikor harmadnap múlva a huszárok gyalog, kardosan, pisztolyokkal felfegyverkezve, reggel a gyalogsági kaszárnyába megérkez-nek, s hátul a kőfal mellett rendbe állnak, a gyalogság pedig fegyverrel három-szögben a kapu belső részét elfoglalja, egész védelmi állásba tevő magát. Hát egyszer csak jönnek valami tiszték vegyesen a miéinkkel, s a gránátérosokkal ekkor. 6. o. (A) S ekkor a vezénylő tiszt honvédeinktől rostokat (a pihenőket) fegyverbe parancsol, úgy a huszárok pisztolyaival ekkoron keletkezett a láрма, kiáltották a honvédek, s a huszárok egyszerre, üresek fegyvereink. Az okozta ezt, hogy a gránátosok fegy-vereiket a Várda²³ előtt megtöltötték, azt állítván, hogy a mieink Kolozsvárról a kivonulást Szeben²⁴ felé meg akarják gátolni, s őket elfogni, amiből pedig semmi sem volt. (B) (ceruza) Két nap múlva reggel kijelenti a doktor, hogy jobban vagyok, öltözzem fel, s egy ajtóra mutatva (mondja, hogy) keressem őt fel. Nevére tisztán nem emlékszem, vagy Nagy vagy Kis volt. Amikor a szobába nyitok, ott az egész 11-ik zászlóalj tisztikara, maga ez a doktor és az ezredes Bittó²⁵, egyen [...] fo-gyasztanak s az általuk folytatott villásreggelivel kínálnak, mely [...] jólesett ott az ispotálykoszt után. Bittó kérdé, hogy hívnak, hogy vagyok huszártársaimmal s tisztjeimmel — jól, (ceruza vége) s ekkor tudatja, hogy Szerdahelyi Kálmán a doktort pisztolyra kihitta, mégpedig úgy, ha ő vész, más huszár ad elég[ített], s a doktornak vészni kell. S mily nagy baj lenne, ha a katonaság anélkül maradna, nem egyenlíthetném-e ki valahogy a dolgot. Én azonnal megígértem, s bár nagy bajjal, sikerült a béke. Az ok az volt, hogy a Szerdahelyi Kálmán neje a doktornál tartóz-kodott gyógyítás végett. A doktor özvegy volt és két gyermek atyja, akiket gondo-zott is anyjok helyett. S a békefeltétel az volt, hogy a doktor minden holmijával együttpakolja holmijait s azonnal küldje haza Nagybányára²⁶. Amikor a hírt fel-hoztam, bizony volt öröm a ho[nvédek] és tiszték között, az elszállítás még aznap megtörtént, kész volt a béke. De reám nézve mely nagy kitüntetés, s kézzszorítás mindenkitől.

Ezután én is kiballagtam a piacra s megebédelni, 7. o. (C) (ceruza) s amikor visz-sza akarok menni a szállásra, útközben utolért gr. Bethlen Gergely, ki fiakkerral jött. Maga mellé ültetett s azon rendeletet adta nekem, hogy Kovács Lajos (sic!) hadnagynak mondjam meg, hogy mindennel legyen rendben, mert ő nemsokára beme-gy. Amikor beérkeztem, már sötétedett, de a legénység rendben volt sorakozva az udvaron. Legényem is ki akart lovammal rukkolni, de lovat elvettem tőle, bár tisztjeim a maradásra akartak bírni, most épültem csak fel a betegségemből. Kiindultunk tehát. Ekkor láttuk, hogy a 11-ik zászlóaljbeli honvédség húzódik ki Szamosfalva²⁷ felé, mikor az eső hullani kezdett, s besötétedett. A lovasságnak felét

²² Gyulafehérvár, Alsó-Fehér vm., ma Alba Iulia (R).

²³ Várda — a Nagy Strázsaház Kolozsváron, akkoriban a Rhédey és Jósika házzal szembeni katonai főőrhely, a Nagypiac délkeleti sarkában. Az 1880-as években bontották le.

²⁴ Nagyszében, Nagyszében-széke, ma Sibiu (R).

²⁵ Bittó Károly honvéd őrnagy (1806—1865) — A szabadságharc kitérésékor 24 éve szolgál a 62. (Turszky) gyalogezredben, főhadnagy. Átlép a 11. honvédszászlóaljba. Később a 32. zászlóaljnál, 1848 okt. végétől őrnagy, parancsnok. 1849 tavaszán előbb Marosújvár, majd Szamosújvár parancs-noka a bukásig. Félévi fogság után kegyelmet kap, majd uradalmi erdészként lóról bukás következtében hal meg.

²⁶ Nagybánya, Szatmár vm., ma Baia Mare (R).

²⁷ Szamosfalva, Kolozs vm., ma Someșeni (R).

előre elővédnek, más felét hátvédnek rendelték. Én az elővédbe estem, s kalauzunknak egy Duha nevezetű alacsony termetű örmény ember, egy kis biztos lépésű lovon. Így meneteltünk egész éjjel anélkül, hogy tudtuk volna hová, merre?

Amikor a hajnal hasadt, figyelmeztet engem Duha egy emberre, ki egy dombon állott, hogy az őr. Nekivágtattam, hogy elfogjam, de köztünk egy nagy árok volt, mit később véve észre, lovamat hirtelen megfékezve, hanyattvágott. Társaim az utat tartva az őrt elfogták. Tisztjeim ekkor is maradásra akartak bírni, de égve a harci vágytól, nem vettem fel ütésemet, s tágítani nem akartam. 8. o. (C) Gr. Bethlen G. hozzánk huszárokhoz csatlakozott, s elől lovagolva Bare nevű falunak²⁸ jobb felén a gyalogság a falu közepébe, a hátvédben lévő huszárság balfelől nyomultunk bekerítendő a község cintermén (halottasház) és a templom körül összegyűlt oláhságot. (Szeptember vége felé történt.) Amint a gyalogság az oláh csordához közeledett, az oláhok lövöldözni kezdtek, hol egy Rákosi²⁹ nevű, a 11-ik zászlóaljbeli honvéd könnyű sebet kapott. De látva az oláhok, hogy a huszárság által is be vannak kerítve, a lövöldözést abbahagyták, s magokat megadták. Az oláhok, kik oda voltak gyűlve, avégett voltak ott vagy 7—8 faluból, hogy a prefektek³⁰ által rablásra s garázdálkodásra legyenek bírva. Az elfogott oláh tábor a faluba kísértük, Baternai és Paulik³¹ prefekttel, kiket szekérre ültettünk s kiknek kocsisáról később hírelt, hogy ő is tribun³² volt. Akkor pisztolyomat elővéve reájuk szegeztem azon szándékkal, hogy lelőjem őket, látva a gyalogság és lovasság, kiáltották: lőjéd!!! A tiszték észrevették, s hozzám ugrottak, s mondták, ne bántsam, mert Kolozsvárra viszik őket, s ha hibásak lesznek a nép felbujtásában, biztosan felakasztatják. Ezen ígéretre pisztolyomat visszatettem. Már indítani akarták vissza a legénységet, mikor eléállottam azon szá- 9. o. (C) vakkal: a legénység a tegnap déltől fogva nem evett, a legénység ruha nélküli, itt pedig hová annyi oláhot összegyűjtöttek, bizonyosan van enni és inni való elég, s szintén mi pótolja a honvéd hiányos öltözetét. A legénység kiáltá: helyes, igaz. Ekkor 1/4 órát engedtek élelemszerzésre, mi bővön kipótolta az éjjeli fáradság s étlenség nehézségeit, amennyiben gyomrunkat kielégítettük. S sok gyalog mezítlábas honvéd öltözött piros csizmába, s kelczunba (?).

Letelvén a 1/4 óra a szekeret elindították a prefektekkel s oláhsággal a községen alól lévő hídig. Ott tisztjeink a népek beszédeket tartottak, menjenek haza s ne hallgassanak az ámitók után, viseljék magukat nyugodtan, szóval erkölcsi prédikációt mondtak, hogy óvják magukat rablástól, garázdálkodástól, s a népet elbocsátották. A prefektek, kik szekéren ültek, nem bocsátották el, hanem engem ötödmagammal fedezetükre rendelték és útnak indultunk Kolozsvár felé. Az út közben a prefektek folyton szekíroztam. Félóra múlva gr. Bethlen magához int, s mondja, hagyjon fel szekírozásával, nézze — a hegyekre mutatva, hol a hegytetők oláhsággal voltak megrakva, 10. o. (C) kik szintén erre a napra Baréba gyűlésbe jöttek, s kik csapatunkat meg akarták támadni — ott van magának tennivalója. A lovasokhoz csatlakoztam és elűztük a minket fenyegető oláhságot. Estére Kolozsvárra érkeztünk. A város végén a foglyokat szállítottuk a szekérről, s ötödmagammal, — miután a kísérő csapathoz ismét visszamentem — kísértük be őket a városba. A többi huszárság a Cukorgyárba vonult. Amikor a városháza elé értünk, valami hozsdati³³ magyar emberek a foglyokat közülünk kiragadták, megöklözték, a sárba keverték, nagy bajba került azokat körmeik közül kiszabadítani. A városházára bevitték és ott az udvaron oszlophoz kikötötték, statárium lévén harmadnapra

²⁸ Bare, Kolozs vm., ma Barai (R).

²⁹ Feltehetően Rákosi Józsefről van szó, aki Szilágyi Parkas i. m. függelékében (258. o., láb-jegyzet, stb.) mint nyugalmazott hari körjegyző szerepel.

³⁰ Prefekt — A román felkelés szébeni comitéja Dákórománia „restaurálása” jegyében az erdélyi vármegyéket prefektúrákra osztotta. Ennek vezetője a prefekt.

³¹ Kolozsváron... itélte el és végeztette ki a rögtönítélő bíróság Baternai v. Tyivoran Sándort... (Jakab Elek: i. m. 428. o.) Paulik prefekt Szalay tévedése. Batraneanuval együtt Vasile Simonis prefektet fogták el 1848. okt. 11-én.

³² Tribun — a román felkelés „római” mintára a prefektúrákat tribunátusokra osztotta, ezek előljárója a prefekt alárendeltje, a tribun.

³³ Talán a Hunyad-megyeyi Hosdat falu — ma Hasdat (R).

felakasztották a honvédség védve alatt,³⁴ mert az volt híre, hogy hogy nem csak az oláhság hanem Urban³⁵ is jön, hogy őket kiszabadítsák. Amikor az akasztófára került Baternai elkiáltotta magát: „Eu romanilor pentru voi mori!”³⁶ a dobok a további beszédet elnémították. Másnap gr. Bethlen a lovasságot magaviseletéért megdicsérte, nekem mondta, maga Szalay a lépést elvétette, de hibáját újból helyrehozta. (eddig ceruza) (A)

A piacon járva valami gyönyörű görögdinnyét láttam, megvettem három gyönyörű példányt, fiákerbe tettem, levittem Julcsához. Itt meg kívánom jegyezni, hogy Julcsa egy igen szelíd, becsületes leány volt, anyja vendéglősné a Cukorgyárhoz közeli utcaszegleten, s így ragadott e név reá. 11. o. (A) E nap éppen jártatni mentünk, tudtam, hogy ilyenkor rendesen Julcsánál szoktak vacsorálni a tisztek, s többen. Este későn jövén haza a lovaglásból, már sötét volt, azonnal fel Julcsához vacsorára. Gr. Mikes Kelemen³⁷, gr. Betlen Gergely az asztalfőn ültek s így tovább, én az asztal végén. Vacsora közben kezemet mellemre teszem, ahol a tárcám szokott állani. Zavarba jövök, amit Mikes észrevesz, mivel felkeltem, bocsánatot kértem, hogy az asztalt elhagyhassam. Kérdezi mi baj, mondom elvesztém tárcámát. Mi lehetett tartalma, mondom vagy százharminc forint. Azonnal megyek a Cukorgyárba, ahol lovamról leszállottam, s ott megtaláltam tárcámát. Visszajövet, rögtön észrevette Mikes. Kérdezi megtalálta, meg, mondom, adja ide, kéri tárcámát, aminek tartalmát megszámlálva százharminchét forintot talál. Visszaad a tárcámát, s vigyázzon tárcájára, mert egy huszárnak kár lenne ennyi pénzt elveszteni. Ekkor megszólítja Julcsát és az asztalon lévő üvegeket borral megtöltet, saját kontójára örömebe. Vacsora után felhozik a pompás görögdinnyét, ami éppen rendelve nem volt, erre kérdé gróf Mikes, hát mi ez Julcsa, ezt ki rendelte, Julcsa: nem tudom, hogy nevezsem, nem tudom, a keresőnek, vagy megtalálónak (köszönhető-e).

Sokszor történt, lerendelték a bandát a Cukorgyár udvarára, ahol némelykor még maguk is, (Bethlen és Mikes) körbeállva a huszárokkal résztvettek a mulatságban. Ezen idő körül történt a ligetben³⁸ egy operai előadás, ahol én is megjelentem, harmadmagammal, Heves Mihály³⁹, László Lajos. 12. o. (A) A szvaliszér (könnyűlovás) banda volt a játszódó. Mondja Heves nekem, ezek a svarcgelbek (fekete-sárgák, gúny.) nem húznának egy rákóczi. Mondom néki, én megcsinálom hogy igen, ő azt mondja, hogy nem hiszi. Fogadtunk egy veder aszúszőlő-borba aki lesz a vesztes, fizet. Azonnal megyek a kápelmájszterhez (zenekarvezetőhöz), s felkérem akik már rendbe voltak, lenne szíves egy rákóczival megkezdeni és bevégezni, fizetek egy veder aszúszőlő-bort. Kezeit nyújtotta, s meghajította magát, s meg is tevé az egész nép nagy öröme. El is menék a zenészekkel, és Heves megfizet a bort. De mi az anny éhes gyomornak, mert enni is kellett, s a többi önként jött(é a) kápelmájszter unszolta a hazamenetelre, hogy kinek lett volna (kedve) otthagyni a többi aszúszőlőt. A kápelmájszter hazament, mi még reggel rukkoltunk be a Cukorgyárba hat szvaliszér trombitással, akik hozzánk állottak. Ekkor volt új öröm, hogy van elég trombitásunk, ami 120 forintomba került.

34 A kivégzések Kővári szerint 1848. okt. 12-én történtek. „... Kolozsváron két, s Vásárhelyt egy lázítót... felakasztának.” Neveket nem említ. In: Erdély története 1848–49-ben Pest. 1861. 90. o. Jakab E. viszont 13-át adja meg a baréi akció időpontjául. (I. m. 428. o.). *Hermann Róbert* hívta fel figyelmemet *Varga János* és *Miskolczy Ambrus* forrásközlésére, amely segít az időpontok rekonstrukciójában. (*Lévéltári Közlemények*, 1988/1. Egy prefekt halála) Alexandru Batrineaut (Baternai v. Tyivorán Sándort) és Vasile Simonist (Simonis Lászlót) 1848. okt. 11-én fogták el. 12-én elítélték, s 13-án de. 11 órakor végezték ki őket. A két prefekt elfogása során egy tizedes a hátán pisztolylövéstől sebesült, egy honvéd szúrást kapott a kezén.

35 *Karl Urban* (1802–1877) császári tábornok. Mint a cs. kir. 17. (naszodi 2., oláh) határőrczred alezredese, 1848 szeptemberében a magyar kormány ellen szegül, s a román felkelést támogatja. Észak-Erdély cs. kir. főparancsnoka lesz. Bem két alkalommal is kiszorítja Bukovinába. Marosényi győzelméért (1849. II. 5.) megkapja a Mária Terézia-rend nagykeresztjét. 1849 júniusában a Grotenhjem-féle orosz intervenció seregében kap parancsnokságot.

36 „Értetek halok meg románok!” (rom.).

37 *Gr. Mikes Kelemen* (1820–1849. I. 21.) — honvéd ezredes, Bécsújhelyen, a katonai akadémián tanul. 1837–42 között a 4. (Sándor) huszárezredben szolgál, onnan mint hadnagy lép ki. Utána gazdálkodással foglalkozik. Bethlen Gergellyel együtt a 15. Mátyás (korábban Kossuth) huszárok szervezője és parancsnoka Bem hadseregében. Nagyszében első ostrománál esik el.

38 Talán a Lövőde-kertről van szó, amelyből később sporttelep lett. A XIX. sz. közepén gyakran rendeztek itt majálisokat, táncvigalmakat.

39 Lehetőséges, hogy Heves Gáborról, a Mátyás huszárok 1. századának későbbi főhadnagyáról van szó. A szabadságharc után Buzásbocsárdon, majd Vidrátszegen haszonbérliő. Az 1850-as évek derekán halt meg. (*Sztlágyi*: I. m. 412. o.)

E tájban érkezett meg a 2. huszárszázad Szamosújvárról⁴⁰ vagy Désről⁴¹, kinek tisztjei voltak Makrai kapitány⁴², Bíró Lajos⁴³, Jékei⁴⁴ hadnagyok. Ekkor kiszállítottak a városra, én a Monostor utcában, Máminál⁴⁵ kaptam kovártélt (szállást), ez azért volt híres, mivel a mágnások többször idejöttek vacsorára. Egy este künn sétálgatok, beszólit Kovács hadnagyom, s egy kis piszkos papírszeletet kezembe ad, rámutatva az ott álló gezei gróf Toldi Lajosra⁴⁶, mondva esketném fel, amit nagy bajjal a sötét szobában meg is tevék. A gróf huszár lett, mint szomszéd falujábelire rám ismert, s felszólitott, mint régebbi huszár, 13. o. (A) ha lehet a sorban legyen mellettem, szoktassam a katonai dolgokba, mit szívesen ajánlék. Harmadnap múlva elindultunk Tordára. Ott mintegy öt nap időztünk, onnét Harasztoson⁴⁷ keresztül, ahol a magyar nép, korszóban, tégelyekben hozta víz gyanánt elénkbe az akkor pezsgő bort. Sz. Kocsárdon⁴⁸ egy keveset megállottunk, míg a gyalogság a nagylaki⁴⁹ hajóhidat a Nagylak felőli partról áthozta, lődözés közi, mi Nagylakon alól, a Szé[kely] huszárok Káptalannál⁵⁰, gázlón mentünk keresztül. A láger a Dobai⁵¹ udvarán lévő szép téren kezdte magát összeszedni. De amint látták, hogy mi a vizen átgázolunk, tribunjaik elől, s ők meg utánuk, szaladni kezdettek. Gróf Bethlen Gergely legelől, én meg utána, kettes rendben vágattunk felfelé az erdőnek, hogy a nép futását, ha lehetséges megakadályozzuk. Az erdő alján egy futó oláh hirtelen megállt, 10 lépésnyi távrolról célba veszi gróf Bethlen Gergelyt, én azonnal ráösmerek a falumbeli legjobb lövő oláhra. Sarkantyút adok lovamnak, Bethlen előtt termek, az oláh trémába jó (reszketni kezd), fegyvere elsül, egy szem serét a hátul jövő huszárnak a nyakába megy, és egy keveset megsérti⁵², a gróf mentve van. Az oláh egy nagy árokba beléugrik, én utána lövök, golyóm hüvelyk és mutatóujja közt ment keresztül. Az árkon utánaugratok, az oláh menekszik az erdőbe. 14. o. (A) Ez árkon keresztüli ugrást többen is megkísérték, de majd mind póruljártak, kivált gróf Toldi, kinek karperece kiment helyéből és lába kimarjult, azóta többé nem láttam.

Bethlen Gergely az árok mellett ment le a huszárokkal, én meg az erdőn egy ösvényen, ahol a helyet jól ismertem, haladtam egy irányba véle, ahol egy szűk ösvényen egy nagy lándzsás oláhhal találkoztam. Amikor vele bajlódnék, utólér Bíró Lajos, mondva nékem, menjen már, hagyja itt nékem már a lesett oláhot. Ez al-

40 Szamosújvár, Belső-Szolnok vm., ma Gherla (R).

41 Dés, Belső-Szolnok vm., ma Dej (R).

42 Makray László (1815–1876) honvéd ezredes. — A kézdívasárhelyi katonai nevelőintézetben vőgez. 1833–44 között az 51., (Károly Ferdinánd főherceg) gyalogezredben szolgál, hadnagyként lép ki, utána gazdálkodik. A 15. Mátyás huszárezredben ezredességig, parancsnokságig viszi. Zsibónál kapitulál. Aradon 16 év várófságra ítélik, de 1850-ben szabadul. 1866–1875. országgyűlési képviselő.

43 Szenikatonai Bíró Lajos (1820–1884) honvéd százados — földbirtokos, jogot végez Kolozsváron. Ügyvéd az erdélyi Guberniumnál, majd 1848-ban Vay Miklós titkára. Önkéntesként lép be a Mátyás huszárezredbe. A fegyverletétel után egy időre nyomavész, de az ötvenes években már különféle közeleti funkciókat lát el. 1863-ban visszavonul vingárdi birtokára. Visszaemlékezéseit „Egy volt honvéd” szignó alatt 1882–83-ban a *Kolozsvári Közlönyben* és *Magyar Polgárban*, s a nagyenyedi *Közérdek* c. lapokban publikálta. Írásai sokban átfedik, magasabb szinten. Szalay inkább szubjektív memoárját. (Életrajzára l. a *Kolozsvári Közlöny* 1884. III. 16. sz. nekrológját.)

44 Jékey Lajos (1800–1885) — Önkéntesként lép be a 15., Mátyás huszárezredbe. *Imreh Sándor*: Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben (Marosvásárhely, 1880.) c. munkájában a vizaknai csatában említi őt, mint az ezred 2. századának kapitányát. 1849 nyarán a dési pötlovazási telep parancsnoka, főszázados, Világosnál kapitulál.

45 Mami — Jakab Elek: i. m. 330. o.: így ír róla: „... külmagyar utczában Máminál, egy igen jól főző öreges magyar gazdasszonynál, kinél a tiszték és közhuszárok számára külön asztalok voltak terítve.”

46 Toldi Lajos — Marosgezésén (Gheja) született, a 15. huszárezredben hadnagyságig vitte. 1848. okt. 23-án Nagylaknál megsebesül, felgyógyulása után végig harcol. A kapituláció után visszavonul marosgezei birtokára. Élete végén Tordán telepedik le. 1855-ben hal meg. (Szlágyi i. m. 413. o.)

47 Harasztos, Aranyosszék, ma Cálárafi (R).

48 Székelykocsárd, Aranyosszék, ma Lunca Mureşului (R).

49 Nagylak, Alsó-Fehér vm., ma Noslac (R). Az ütközet okt. 23-án volt.

50 Káptalan, Alsó-Fehér vm., ma Stîna de Mureş (R).

51 Dobay Károly 1849 január elején kilépett, s az uralkodóra hűségesküt tett honvéd táborokról lehet szó, bár neki itt nem volt udvarháza.

52 Br. Kemény Gábor: Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme 1848–49-ben (Pest, 1863.) c. munkája 123. o., valamint *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. (Pest-Bp. 1868–1873.) 5. k. 84. o. Kis Mihály huszárt említi, aki valószínűleg megegyezik a Mikár 1891-es Névkönyvében feltüntetett, Nagyenyeden élő zsekeres, volt őrmesterrel. Bíró Lajos ellenben, visszaemlékezéseiben Nagy Imréről szól. *Magyar Polgár*, 1882. III. 5.)

kalommal az erdő alján trombitálnak gyűlöre, mi is hirtelen az erdőből kiérve csatlakozunk a többiekhez, s lefelé menve, az erdőtől alig egy 40 lépésnyire, egy oláh fekszik egy árokban hason, kalapja fején, lándzsája mellette. Egy huszár a sorból kiugrik, ötet felkölti, amit másként nem tehetett, (mint) az árkon átugrani, s úgy vágott kardjával kalapjának. Az oláh felugrik, kapja lándzsáját, s a marton (árokpart) megfordult huszár lova szügyibe dőfi. Erre más huszárak is odatérnek, s a kihúzott lándzsát újból egy más huszár lova szügyibe dőfi be.⁵³ Bethlen rákiált a huszárokra, ne menjenek annyira oda, ekkor én pisztolyomat használva, vége lett a további bajnak. Amint mondják, a két huszár az oláhnál 300 pengőforintot aranyban és ezüstben kapott. Az idő már besötétedett, kérdezem Bethlent, merre menjünk, mondja a rév felé, amelyiken keresztüljöttünk. 15. o. (A) Mondám úgy térjünk vissza, mert fentebb az átjáró híd. Elöl mentem, a láger helyén keresztül, ahol a lerakott sok gúnya miatt fehérlett a hely. Mondám a huszároknak, amit lehet, pakoljunk fel, mert az éjjel visszatérnek, s gúnyájokat elviszik, s újból más helyt lágerezhetnek vele. Neki is estünk mindnyájan, én 7 szűrt 6 condrát raktam lovamra, s egy nehéz átalvetőt. Mikor a gázlón keresztülmentünk, lejjebb találtunk járnai amint kellett volna, de egy condra vesztéssel kijötttem.

Kocsárdra bemenve elszállásoltunk, a vitt gúnyát szállásadóinknak adtuk. Az átalvetőt amikor megnéztem, volt ott malé, puliszka, kenyér, hús, szalonna, mindenféle összerakva, a fenekén egy régi huszárpisztoly, s a többi ételneműt az ebeknek hánytuk. Innen elmentünk Enyedre⁵⁴, egynéhány napi ottlét után megérkezett a Kossuth-huszárszázad is, hozva magával rámába téve a Kossuth képét. A légerek úgy Csombordon,⁵⁵ mint Szenkirályt⁵⁶ naponta szaporod[tak]. Mi egy hajnalban huszárak gázlón, gyalogság szekéren, a Maroson keresztülágázolva reájok törtünk. Csom[bordon] még több is vész el, ha két oláh, ki egy rudas cseberrel szőlőt lopott, észre nem veszi mentünket. 16. o. (A)

Ott a szőlő aljában egy tribun a fáról lövetett le egy magyar emberre az országúton. Fájdalom, de az oláh táborokban 10 magyar cigány találatott, de örményt és zsidót nem láttam. A csombori templomban talált 3 különféle zászló amelyek közt volt a muszka is, általam a nagyenyedi piacon megégettettek. Így a két tábor onnan a nagy vesztésekre elszéleztetett. Egpár nap múlva még éjszakának idején Krakóba⁵⁷ indultunk, ahol több magyar család fogvatartatott. Amikor a nap feljövendő lett volna, mi ott voltunk, de oly sűrű köd kerekedett volt, hogy 10 lépésre látni nem lehetett. Bennünket felállítottak, amint mondták egy szőlőgyeppel szemben, amint mondták gránicerek (határőrök) is lettek volna. A fejünk felett sűrűn is fűtyöltek a golyók. Két fiú a századból hátrahúz, vagy talán csak lovaikkal tették önként, [de] rájuk szólok, előre úrficskák, az egyik Huszár Károly a másik József⁵⁸. Erre gr. Bethlen Gergely, aki a század előtt volt, mondá ne féljetekek, mert ha golyó ér, engemet ér, nem titeket. De a golyók sűrűbben kezdtek jönni. Gr. Bethlen Gergely négyivel 17. o. (A) átot parancsol, s mintegy 50 lépésre megállít, azt mondja arc. Ekkor a század összebomlik, én újra elszólom magamat, hogy a század a reggel nem volt felosztva. Ekkor Bethlen pisztolytokjára teszi kezét és azt mondja nekem, hallgass, mert mindjárt főbe lölek, s azonnal a századot felosztják. Egy kevés ottlét után minket visszarendelnek Enyedre anélkül, hogy egy ellenséget is láttunk volna⁵⁹, s amint mondták, az ottlévő foglyokat ezután legyilkolták.

Mi Tövisen⁶⁰ alól amint jöttünk volna, vagy 7 oláh lándzsákkal tart a havas felé.

53 *Biró Lajos* két Hannover-huszárról (2. huszárezred) ír. Ugyancsak *Biró* mondja, hogy a lándzsás oláh végül is becei (Alsó-Fehér) magyar ember volt. (*Magyar Polgár*, 1882. III. 5.).

54 Nagyenyed, Alsó-Fehér vm., ma Aiud (R.).

55 Csombord, Alsó-Fehér vm., ma Ciunbrud (R.).

56 Marosszentkirály, Alsó-Fehér vm., ma Sincraiu de Mureş (R.). A tábor szétverése 1848. X. 25-én történt.

57 Krakó, Alsó-Fehér vm., ma Boroskrakkó (Cricau R.).

58 *Br. Huszár Károly* és *br. Huszár József: Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca 1848–49-ben* (Kolozsvár, 1896.) c. munkájának Okmánytára 1849. III. 7-én Segesváron mint Czecc mellé beosztott hadnagyokat említi őket. IV. 9-én 3. osztályú érdemjelet kaptak (XXXIII. o.).

59 *Biró Lajos* írja, hogy a nagy ködben a saját csapatok löttek egymásra, tévedésből. Az esemény 1848. X. 27–28-án történt. (*Magyar Polgár*, 1882. VI. 7.).

60 Tövis, Alsó-Fehér vm., ma Teiuş (R.).

de Királyságokat hiányosra láttam birtoklani. Tengeren
 túl egy nagy községben laktam, elfallosatva egy falu-
 ra, egy faluval, manna, hal a dióval vartatva fallosatva
 Ter a lovannat, az időtállóan alig foglaltam be esmét
 idején. Az utolsójokba manna káldat a dióval nerszel
 válna, nagy kőzsinat, a válna emi vató. It' man-
 nat emmálkollam válna, mátya az is népszerűen.
 Efel'kor Katalinváros a földet, Katalinváros fal' az
 helyfelőre egyéni manna válna Katalinváros
 manna, hi állandó az ut' mátya Katalinváros egyéni
 az manna káldat az alga 4 ed manna man-
 na válna. Katalinváros egyéni fel' fust az válna
 egyéni levi egyéni káldat levi fel' a le' faluval a le'
 káldat a mátya manna manna válna
 az káldat az le' manna válna káldat káldat
 válna káldat az manna válna, az válna
 manna, válna a Katalinváros, az válna manna
 az káldat az manna Katalinváros. Hi az
 manna a Katalinváros válna. Az válna manna
 fel' a levi válna válna, az válna a Katalinváros
 le, az válna, az válna, az válna, az válna
 válna manna válna válna a válna Ter. Bal-
 dant káldat káldat Ter. Hi válna a
 válna válna Ter. Hi válna a
 válna káldat manna válna a válna a válna
 levi káldat az válna válna, az válna válna
 az válna az válna válna válna, az válna
 az válna az válna válna, az válna
 az válna az válna válna, az válna
 az válna az válna válna, az válna

Br. Kemény István⁶¹ aki őket a ködben észreveszi, aki egy beteg huszár öltönyét öltötte magára, s annak lovával, s mikor az oláhokat utolérte (C) kapacitálni (kezdte) (itt: megadásra bírni) őket, kengyelszija leszakada. Leesett volna lováról ha eléggé nem jó lovas. Az oláhok körülvették, hogy megöljék, s könnyen el is bántattak volna vele, ha én a közelben lévén odaugrattam segítségére, ezt látva az oláhok megszaladtak. Feljöttünk aztán Enyedre, az egész magyar sereg, mi körülbelül 2 század huszárból s mintegy 3 század gyalogságból állott. Krakkóban célunkat nem érthették, ti. hogy a foglyokat kiszabadítsuk, mert tartva, hogy Fehérvárról a várból kijöhető német katonaság fogollyá teheti kis seregünket, vissza kellett húzódnunk. Tudomásom szerint az ott lévő polgári foglyokat az oláhok le is gyilkolták. Másnap Bethlen figyelmeztet, ügyeljek, mert az ellenség észreveszi rendetlenségünket s megcsúfolhat. Emiatt Enyedre 18. o. (C) egész nap du. 3 óráig mind négyvel jobbra átot kellett csinálnunk. Október vége felé lehetett.

Ezalatt hallottuk, hogy a székelység táborba szállva lejötték Szászrégen⁶² felé Marosvásárhelyen keresztül Radnótra⁶³ és Kutyfalvára,⁶⁴ s fájdalom, azon hír is jött, hogy útközből mindent rabolnak, gyújtogatnak, p. o. Szászrégent, s a rablott holmikát szekereken hazaszállítják. Két-három nap múlva minket huszárokat Felvincre⁶⁵ és Veresmartra⁶⁶ vittek, amely alkalommal Zudor Elek⁶⁷ ötlovas fogatával a székelyek elébe ment Radnóra, s amint ő maga beszélt nekem, 10 ezer forintja lett volna aranyban és ezüstben. Radnóton éj idején, amint beszéltek, árulás folytán Heydte⁶⁸ vezénylete alatt megrohanták az osztrákok a székelyeket, azokat széjjelűzték, s maga Zudor is csak gyalog menekedhetett a gáton keresztül, ott hagyva fogatát és összes pénzét. Lovai közül egy szürkét az ötvenes években kapott meg. A kutyfalvi székely tábor, mely a radnóti tábor maradványaiból gyűlt össze, a Cintoson⁶⁹ táborozó oláh tábor támadta meg, kik között rendes gránicerek is voltak, azokat a Maroson üzték el M. Ludas⁷⁰ felé. Ez alkalommal történt, hogy báró Apor⁷¹ 16—17-ed magával Péterlakára⁷² kiment, amint mentek, a cintosi hegyen lévő oláh táborból megtámadták. Br. Apor lelőtték, mindenétől kifosztották, a többiek elszaladtak. Br. Apor lelövője és kirablója M. bükkösi⁷³ magyar emberek voltak. Tetemei Péterlakán alól nyugosznak a rét szélén, kis hant fedi azokat. Felvincről 2—3 napi veszteglés után Kolozsvárra vonultunk. 19. o. (C).

Kolozsvárra érkezünk után néhány nappal hallottuk, hogy Urban jön Szamosfalva felől Kolozsvár megtámadására, eleibe lettünk vezényelve. Szamosfalva és Kolozsvár között gyalogságunk sortűzzel fogadta a rendes osztrák sereget, amely az első sortűzre visszavonult, s miután beesteledett volt, s a sortűzadás is setében történt, a miéink künn táboroztak. Magam, hogy beteges voltam, a városba vonultam Bethlen gróffal és Mikes Kelemen gróffal Monostor utcába „Mámihoz”, hová szokott gyűlni

61 Br. Kemény István (1811—1881) — Torda város lovas nemzetőrcsapatának kapitánya, részt vesz a román felkelők elleni harcokban. 1848 decemberétől Rieczkó ezredes parancsértisztje. Világosnál mint a 134. zászlóalj századosa teszi le a fegyvert. A Fekete könyv szerzője. (Magyarul: ifj. Br. Kemény István Emléklapjai melyeken, mint a boldogtalan 1848. évben utolsó, alsófehérvármegyei főispán, néhány jelenetet vázol azon irtóháborúból, melyben az oláh rablócsordák a magyar birtokosság ellen dühöngtek. (Az eredeti, német kézirat szerint közli: H. P., Bp. 1903.).

62 Szászrégen, Torda vm., ma Reghin (R).
A Dorsner és Betzmann ezredek vezette székely felkelő csapatok Urban román csapatai felett aratott sárpataki győzelem (X. 31.) után, nov. 1-ről 2-re virradóra rabolták ki és gyűjtötták fel Szászrégent. (Hermann Róbert közlése.)

63 Radnót, Küküllő vm., ma Iernut (R).

64 Kutyfalva, Alsó-Fehér vm., ma Cucu (R).

65 Felvinc, Aranyosszék, ma Unirea (R).

66 Veresmartra, Aranyosszék, ma Roşia (R).

67 Zudor Elek táblabíró volt Alsó-Fehérben, ahogy Szilágyi: i. m. 337. o. mondja. Az eset okt. 28-án történt.

68 August von Heydte a cs. kir. 5., (Savoyai Jenő hg.) dragonyosezred őrnagya, később összekötő tiszt az orosz intervenció seregénél. 1880-ban halt meg nyugállományú tábornokként. A radnóti tábor lerohanása nov. 5-én történt. A támadókat nem Heydte, hanem Kalchberg szds. vezette, a 3., (Ferdinánd Miksa fhg.) könnyűlovasezred 2 századával, valamint a 31., (Leninigen-Westerburg) gyalogezred 1 századával. Heydte ekkor ezredének 1 századával Szászkezdnél állott. (Hermann Róbert közlése.)

69 Cintos, Alsó-Fehér vm., ma Atintiş (R).

70 Marosludas, Torda vm., ma Luduş (R).

71 „Apor György báró nemzetőr százados, ki harmadmagával egészen az oláh táborig haladt kémszemlére, az oláhok elfogták, s baltáikkal darabokra vagdálva kutyáiknak eledelül dobták.” In: Székely Gergely: Hetvenhárom év itthonn (Brassó, 1893.) 22. o.

72 Péterlaka, Alsó-Fehér vm., ma Petrilaca (R).

73 Magyarbükkös, Alsó-Fehér vm., ma Bichiş (R).

többnyire az aristocratia értekezésre, magam is ott voltam szállásolva. Ott megvacsorálva újból a táborba mentünk ki, a tisztek széjjelnéztek, hogy rendben van-e minden, s újból visszamentünk a városba. Ez éjjeli ki és be való lovaglás alkalmával a város utcáin nem lehetett egyebet hallani mint „a mágnások mind pecsovicsok⁷⁴ s árulók”. Én is mint beteges, szállásomon lenyugodtam. Amikor pitymallott, hozzák a hírt, hogy a honvédség vonul ki Kolozsvárról Hunyad⁷⁵ felé. Felkeltem, lovámra felpakoltam ruhaneműimet, magam pisztolyait „Máminak” átadtam gondozás végett, s útnak indultam a Hunyad felé elvonult honvédség után. A várostól nem messze utolér br. Kemény Farkas adjutánsával, Rácz Lajossal.⁷⁶ Kérdem „hát a báró úr is jön?” felelé „igen hát” erre azt mondtam „hisz mindenki azt mondja, a báró urak pecsovicsok. Br. Kemény visszamond „nem voltam, s megmutatom, hogy nem is leszek soha”. Meglátva előttem a huszárokat, odavágtattam, s hozzájuk csatlakoztam. Öten voltak, közöttük Fűzi Jóska⁷⁷ és Beder Károly⁷⁸, azok is mágnásainkról beszéltek a fennírt tárgyról, kik Hunyadon amiatt haditörvényszék elé 20. o. (C) lettek állítva, de bizonyítékok híjával nem lettek büntetve. Fenesen⁷⁹ túl egy nagy községben lettünk elszállásolva éjjelre. Egy fogadóba mentem, hol a tisztek voltak elszállásolva, s én is lovamat az istállóba alig szorítottam be éjnek idején. A vendéglőbe menve kértek a tisztek, nézzek utána, hogy kapjanak valami ennivalót. Jó vacsorát csináltattam aztán, melyben én is részesültem.

Éjjélkor Kolozsvár felé a falutól Kolozsvár felé eső hegytetőre éjjeli mezei őrségre lettem küldve hatodmagammal. Kiállítva az út mellé kétfelől egy-egy őrt, magam hátrébb az aljban, negyedmagammal meghúzódtam. Nagyon hideg északi szél fújt, az őrségen lévő egyik huszárt levette a ló. Szaladt a ló hozzám, amelyiket megfogva visszavezettem a huszár őrhöz. Itt mi örködünk, holott Urbannak gondja sem volt minket úzni, sőt három nap múlva a kolozsváriak alig tudva megkapni, hozták be Kolozsvárra. Mi aznap még a községben voltunk⁸⁰. Az őrségen reggel felé a levélvivő postát elfogott és vittük a községbe, és úgy, hogy ahelyett, hogy a posta kocsi után mentem volna, elől mentem, amiért gr. Bethlentől feddést kaptam. Innen indultunk, s nyugvásokat tartva Hunyadon, Csucsán⁸¹ keresztül a Királyhágót⁸² megmászva, Nagyvárad⁸³ felé, a hozzá legközelebb eső faluba⁸⁴ érve elszállásolandók. Amint az utcán megyek, látok egy sor pokrócos legényt sorban felállítva, ezek is Kolozsvárról jöttek, s a 11-ik zászlóaljhoz tartoztak mintegy 300-an, kiknek sem öltözetjük sem fegyverük nem volt, csak a pokrócok védték őket a hidegtől. Előttök 21. o. (C) ellovagolja valaki nevenem szólít. Odanézek, s a megszólitóban volt princípálimos, br. Kemény Lőrincre ismerek. Figyelmeztettem, várakozzék míg beszállásolunk, aztán felkeresem. Úgy is lett, s őt felkeresve magammal vittem el szállásra. Ő beszélt el, hogy Lándorból hogy menekült el. Mint nemzetőrt behívták Enyedre, hová elmenvén többet vissza nem mehetett az oláhság miatt. Csak 2 ezüsthúszással, s két csövű vadászfegyverével bolyongott a magyar községekben, míg Kolozsvárról beállott a 11-ik zászlóaljba. Fegyverét eladta, az árát ellopták, s így magam adtam neki találkozásunkkor 10 pengőforintot. Másnap visszaindították az egész honvédséget, s így másnap Hunyadra jöttünk huszárok és gyalogság. Ekkor hallottuk, hogy

⁷⁴ Pecsovics — Petsovics István székszárdi tisztartó ténykedése nyomán, a reformkortól kezdve a szolgalelkűen Habsburg-párti, később kormánypárti személyeket illették így.

⁷⁵ Bánffyhunyad, Kolozs vm., ma Huedin (R). A szamosfalvi ütközet 1848. XI. 16-án, a kolozsvári kivonulás 17-én történt.

⁷⁶ Rácz Lajos honvéd százados (1830 k.—1883) — csongvai középirtokos, a nagyenyedi főiskola gazdatisztje. A torda-aranyosszéki önkéntes, majd az ebből alakuló 75. zászlóaljnál szolgál. A kiegyezés idején bérlő, később bányabirtokos Havadon.

⁷⁷ Fűzi József (Abrudbánya) honvéd hadnagy. Joghallgatóként lesz önkéntes, a Mátyás-huszároknál. A bukás után 1856-ban szabadul a kényszersorozásból. Később ügyvédi irodát nyitott. 1883-ban halt meg Vajdahunyadon (*Szilágyi*: i. m. 428. o.).

⁷⁸ Beder Károly — Mikár mint Alvincen 1890-ben még élő volt honvéd tizedest említi. Az is lehet, hogy Beder László, Nagyszében első ostrománál elesett zászlótartóról van szó. (*Szilágyi*: i. m. 414. o.).

⁷⁹ Szászfenes, Kolozs vm., ma Florești (R).

⁸⁰ Valószínűleg (Szász)lóna, Kolozs vm., ma Lona (R).

⁸¹ Csucsá, Kolozs vm., ma Ciucea (R).

⁸² Királyhágó — hegynyereg a Rézhegységben, Bihar vm. keleti részében, Kolozs vm., határhoz közel. A köztudatban Erdély és Magyarország határa.

⁸³ Nagyvárad, Bihar vm., ma Oradea (R).

⁸⁴ Váradolaszi, Bihar vm., ma Olosig (R).

Nagyváradon Beóthy Ödön⁸⁵ kormánybiztos, akinél Baldacsy⁸⁶ akkori parancsnokunk jelentkezett, neveztetet így szólította: „hogy Kolozsvárt odahagyta baj, hogy Hunyadot is odahagyta még nagyobb baj, de hogy Csucsát is odahagyta megbocsáthatatlan bűn” és elzáratta.

Mi több napig voltunk Hunyadon, onnan átmentünk Nagyalmasra,⁸⁷ pár nap múlva keresztül a Meszesen⁸⁸ Sz. Somlyóra.⁸⁹ Sz. Csehen⁹⁰ az első és második Kossuth-huszárszázadból alakítottak egy harmadikat, e harmadik század első szakaszához akkor neveztettem szakasz káplárrá. Mikor szakaszomnak vezényelni kellett, szinte geniroztam (feszélyeztem) magam, lévén szakaszomnak nagyobb része végzett egyéneket, s mágnások voltak, alig lehetett 4—5 legényt lőtakarításra kapni. Ezredesünk volt Pálfi Lajos vagy Miklós.⁹¹ Századosunk Majer Adolf,⁹² egyik hadnagy, ha emlé- 22. o. (C) kezetem nem csal, Józsika,⁹³ másik Huszár Károly, egyik őrmester Urbányi. Innen mentünk Zilajra.⁹⁴ Odaérve legelső teendőm jutott szakaszomból 12 legényt elővédre rendelni déltől éjfélig. Éjfélkor azt felváltattam más 12 legénnyel, vicekáplár volt Gölt János. 8 óraker a második szakasz hazaérkezvén, trombitaszóra kirukkoltunk. Ekkor történt először Pálffy ezredesnek velem szemben való gorombászkodása azért, hogy a szakaszban levő legénység lovai takarítatlanok, piszkosak voltak, holott az enyém szépen kitakarítva volt. Feleletem az volt, hogy miután ezelőtt csak egy órával jött be a szakasz éjjeli őrsegről, rendes takarításra idő nem volt, az én lovam pedig hogy kövér és jól néz ki, az az oka, hogy otthonról is kövéren hoztam, s legényemnek volt ideje kitakarítani.

Innen mentünk Zsibóra.⁹⁵ Itt egyik este kémszemlére mentünk ki egy közeli faluba.⁹⁶ Amint az úton haladnánk, az út mellett egy kőszirt magaslott, elkialtóm magam: „állj!” A vezénylő hadnagy ezért kérdőre vont, azt feleltem, „sem elővéd, sem oldalvéd, sem hátvéd, pedig minket így védtelenül e szirtről mind megsemmisíthetnének”. Így aztán a védvek ki lettek rendelve, az elővédet magamra vállalva 4 legényemmel. A helységbe érve egy úri lakot pillantottam meg, hol az ablakokon még világosság derengett. Oda tartottam, s beérve ott tudakozódtam az oláh táborról, melynek otlétére számítottunk. Felvilágosítást nyertem annyiban, 23. o. (C) hogy az oláhok azon nap délutánján gyülekeztek, de megint oszladoztak, megnevezve a falu azon részét, hol a gyűlhely volt. Visszalovagoltam, s hadnagyomnak Jósika báronak jelentést tettem. A hely színére közeledtünk, honnan az oláhok, kik jövetelünket észrevették, szétfutottak. Kémszemlének célja teljesítve lévén, visszamentünk Zsibóra. Másnap a zsibói udvarba gr. Bethlen elébe letterem idézve, hol több tiszt volt jelen, s hadnagyom is. Valaki az éj eseményét megsúgta Bethlennek, amiért én is, meg hadnagyom is meg lettünk pirongatva. Zsibóról többször tettünk kémszemléket

85 Beóthy Ödön (1796—1854) — A reformkorban ellenzéki politikus, Bihar vm. követe, 1848—49-ben főispánja. Erdélyben teljhatalmú kormánybiztos. 1849 júliusától a Bihar megyei népfelkelés szervezője. Emigrál, Hamburgban hal meg.

A Szalay által említett Beóthy ekkor még nem volt kormánybiztos, hanem Hodossy Miklós. Előbbi csak dec. 19-én nevezték ki. Hodossyról viszont tudott, hogy dec. 4-én ő tartóztatta le Baldaccit. (Hegyesi Márton: Biharvármegye 1848—49-ben. Nagyvárad, 1885. 114. o. [Hermann Róbert szíves közlése].)

86 Br. Baldacci Manó (1807—1852) — A bécsújhelyi katonai akadémián végez. 1848-ban a kolozsvári 51. gyalogezred parancsnoka. Október végétől tábornok, a felső-erdélyi honvédszázadok főparancsnoka. 1849. I. 5-én, miután Kolozsvár feladása miatt hadbírság elé kerül, a Pestre bevonuló császári csapatok fogják el. Két évi várfogságot szenved el Olmützben.

87 Nagyalmas, Kolozs vm., ma Almaşul-mare (R).

88 Meszes — hegység Erdély ÉNy-i részén, Doboka és Közép-Szolnok vm. határán.

89 Szilágysomlyó, Kraszna vm., ma Şimleu Silvaniei (R).

90 Szilágycseh, Közép-Szolnok vm., ma Cehu Silvaniei (R).

91 Pálffy Domokos honvéd, majd nemzetőr őrnagy (1812—1871) — 1829—35 között a 10. (Vilmos) huszárezredben szolgál, mint főhadnagy lép ki. Gazdálkodó, Hunyad vm. alispánja. 1848 aug-tól szász., majd novembertől őrnagy a 15. (Mátyás) huszárezredben, osztályparancsnok. 1849. I. 26-án Bcm szolgálati vétség miatt elbocsátja. Aug-tól a Hunyad megyei nemzetőrség őrnagya. Kime-nekül, 1860-ban az olaszországi magyar légio tagja. 1862-ben tér haza. Vámos-Gálfalván főbe lövi magát.

92 Mayer Adolf honvéd százados (1822—?) — 1840—47 között a 3. (Ferdinánd Miksa főhg.) könnyűlovas-ezredben szolgál, mint hadnagy lép ki. Kolozsváron önkéntesként a 15. (Mátyás) huszárezredben lesz főhadnagy. Vízaknánál (1849. II. 4.) az ezred 3. századának főszázadosa.

93 Br. Jósika Géza honvéd százados (1824—1888) — ügyvéd, segédfogalmazó az erdélyi Guberniumnál. Önkéntesként a 15. (Mátyás) huszárezredben alszázadosáig viszi. A fegyverletétel után haláláig branyicskai birtokán gazdálkodik.

94 Zilah, Közép-Szolnok vm., ma Zalău (R).

95 Zsibó, Közép-Szolnok vm., ma Jiibou (R).

96 Feltehetően Tihó, Belső-Szolnok vm., ma Tihau (R) v. Szurdok, Doboka vm., ma Surduc (R).

a vidékre. Ilyen alkalommal lettem újból ezredesem által megpirongatva, mikor egy reggel két legény szakaszból hiányzott, s újból, hogy egy legényem lováról le szállván, lova megkeveredett. Innen mentünk Nagybányára, hol mintegy 6—7 napig időztünk. Dec. 18-án vagy 19-én rendeletet kapok, küldjek 7 legényt Felsőbányára⁹⁷ szállást csinálni. Amint a szállás csinálók elmentek, azonnal trombitálnak gyűlőre. Szakaszommal ekkor legelőbb rukkoltam ki, s egy pálkásbódé előtt lóháton falatozva, jött Pálffy ezredes, kinek jelentést téve azután gyűltek össze a csapatok. Itt vettük azt a hírt, hogy Bemet⁹⁸ nevezték ki parancsnokunknak, s egyúttal azon nap vissza is indítottunk Erdély felé.

Két napot menetelve, harmadnapon reggel egy tetőre gyűlve három faluból, hol éjjeli szálláson voltak a csapatok, elterjedt a hír hogy itt van Bem. Sorban állva látjuk előttünk, hogy egy kistermetű ember jön felénk összeguzsorodva, s szinte közönyös [ábrázattal sántikálva, (azzal a) kis sapkával, fehér [tolljával benne. 24. o. (C) Elterjedt a hír hogy ez Bem. Tipegve eljárt a sorokat, lovára ült, kiegyenesedett, a tiszteket maga elé parancsolta, s amint egy szakaszbéli német nyelvű egén értette, németül ezt mondta a tiszteknek. „Mi az hogy ez a legénység oly sápadt, oly ruha nélküli, a lovak oly hitványak, kedvetlenek? Tudják meg az urak, ha más-képpen nem gondoskodnak a legénységről, önöket főbelövetem.” Azonnal elindítottak Dés felé, hol nekem jutott a szerencse szakaszommal elővédet képezni. Lett öröm a legénység között, hogy oly parancsnokot kaptunk, ki tud erélyesen rendelkezni, s olyat, kinek a harctéren dicső tettei bizalmat gerjesztettek a legénységben iránta. Dés felé menetelve ettől a második falu, Kápolna⁹⁹ előtt este 8—9 óra között havazó időben sortűzzel való fogadtatásban részesültem. Magam is megrettenve, legénységemet eloszlatva pisztollyal tüzeltettem. Miéink előrohantak, de mikorra a faluba értünk, ott semmi ellenséget nem találtunk, azok már eltakarodtak. A havazás megszűnt, az idő kiderült, csípős északi szél fúdogált s miután a jelt megkaptuk, hogy ottmaradunk, éjjelre a kis faluba elhúzódtunk, ki-ki hová lehetett. Az udvarokban a szabadban tüzeket raktunk, elől melegedtünk, hátul fáztunk. Így töltöttük az éjjelt.

Amikor reggel pitymallott, egy ágyúlövés nekünk lett irányozva a dombról az útról, aminek golyója éppen a mi tűzünket szórta el. Miután lovaink felnyergelve, félkantárszárral éjjeleztek, könnyű volt szakaszomnak hamar lóra kapni, egy ágyú [fedezletében kivágtatni a 25. o. (C) tetőre, honnan jól láttuk, hogy fut az osztrák ellen szakaszonként előttünk. A tetőre érve az ágyú stellírozva (felállítva) lett, s mikor meg lett töltve, a tűzmester igen hamar adott tüzet, s az első golyó az ágyútöltőt szakasztotta el derékban. Több ágyúlövés nem történt, hanem az ellent húzóba vettük és nyomásunk alatt a közeli faluban sem foglalt állást, hanem folyton húzódtott vissza a dési hidig. Itt állást foglalt az osztrák ellen a hidat védendő. Bem úgy osztotta el csapatát, hogy egyik részét kis seregének jobbra Déstől, másikat balra Déstől a Szamoson keresztül — miután az be volt fagyva — menesztette. A hiddal szemben ágyúit állította, hátrább a lőkészlet, s a huszárságból századunk ágyúfedezetre állítva, hátrább a sereg zöme. Ő maga tisztikarával egy kis dombra lovagolt. Az ellen részéről kezdődött meg előbb az ágyúzás, mire a miéink felelték, s oly hathatósan, hogy az ellen¹⁰⁰ csak 3/4 óráig tarthatta magát. Két ágyújoknak megrongáltatásával az állást elhagyták, s sebes menetben vonultak vissza. A hid ostroma alatt egy osztrák ágyúgolyó csakómat kiütötte fejemből, mire századosunk „jobbra és balra húzódj” parancsával a célbavehetést ellensúlyozta. Retírálni kellett az ellennek, miután gyalogosaink is kétfelől oldalba szorították. Az ágyúzás megszűntével minket indítottak az ellenre, de már Désre beérve az ellent nem értük meg. Déstől jobbra a Szamoson keresztül egy faluba¹⁰¹ rohantunk, hol elfogtuk holmi podgyászszekereit az ellennek és annak fedezetére rendelt gránicereket (határőröket) Désre visszavittük s oda beszállásoltunk.

Azon faluban 26. o. (C) jól meg lettünk hirtelen vendégelve az odavaló birtokos által szép fehér kenyérral s piros borral, mit lóháton használtunk el. Désen meghálva másnap Szamosújvárra indultunk, s menet közben az ellenel nem találkoztunk. Szamosújvárra érve délelőtt senkinek sem volt szabad házhoz bemenni. A

97 Felsőbánya. Szatmár vm., ma Baia Sprie (R).

98 József Bem honvéd altábornagy (1794—1850) — az erdélyi csapatok főparancsnoka.

99 Csicsókapolna, Belső-Szolnok vm., ma Cípolna (R).

100 Jablonsky ezredes dandárjáról van szó. A dési ütközet 1848. dec. 23-án volt.

101 Talán Mikeháza, Belső-Szolnok vm., ma Mica (R).

piacon a gyalogság fegyverzetét gúliba rakta, a lovakat lekantároztuk. Oda hozott a polgárság enni-inni valót a legénység számára. Egy bolt előtt lévén szakaszmag, a tulajdonos örmény addig csalogatott be, míg rászántam magam, s bemenve jó töltött káposztával lettem megvendégelve. Itt tudakoztam kesztyűk után, mire megtudtam, hogy a fogadóban lehet kapni. A kereskedő fiának pénzét adva elküldtem kesztyű után, de hirtelen trombitálnak, mire lóra kellett ülni. Ekkor érkezett meg a fiú vagy 30 pár kesztyűvel. Amikor a kesztyűket át akarom venni, odaugrat Pálffy, rám kiált „mit rabolsz rabló?” Feleltem nem rablok, a magam pénzéből vásároltam a legénység számára kesztyűt. Ellovagolt századosunkhoz, kit hozzám küldött, hogy győződjék meg arról, hogy mi történt, ki előtt tettemről igazoltam magam.

Evvel indultunk Kolozsvár felé (Válaszútra)¹⁰² Apahida?¹⁰³ (sic!) érkezünk este-re, december 24-ére. Nem lévén ennivalónk, az után néztünk. A fogadóból, hol szállva voltunk, kimenne széna, zab beszerzésére, egy oláh gazdánál kaptunk pár mázsa húst és 2 napig való kenyeret — úgy látszik Urban serege számára volt. Miután azokból magunkat elláttuk, a gabonásban, amit az oláh nemigen akart kinyitni, egyik legényem egy pár csizmát lát a szegen, mondja 27. o. (B) káplár úr kérem [... pár csizmát ...] vegye meg mert tökéletesen meztláb [vagyok]. A csizmát a szegen felakasztva látva vedd le, s kérem a gazdát hogy adja el, de hát az oláh gazda fia hirtelen kikapja huszár Liksaner kezéből a csizmát, hogy ő nem adja el. En pofonvágom, felkecskebukázik. En 4 forintot vetek az oláhnak, s mondom egy legénynek, menne a házba, ahol a gyalogság egy[más] hátán aludt, költse fel, s mondja meg, hogy mennyi kenyér s hús van itt. Mi megrakodva a fogadóba mentünk, s elláttuk lovainkat, s magunkat. De amikor még alig valánk készen, trombitálnak, s dobolnak, indultunk Kolozsvár felé. Engemet előreküldöttek, plenke (csatárláncban) a szakasszal, pisztoly a kézbe felhúzza tartva, de egy patakhoz érve, amin egy híd volt, össze kellett húzódnunk. En egy marton ereszkedve, lovam sikamlik, pisztolyom véletlenül elsül. Elényargal Pálffy ezredes, kérdé mi történt, én mondom, leügyetlenez, s rendelé, hogy ötdmagammal mennék elé, és tudnám meg, van-e ellenség Szamosfalván. Elévágtatva, jön egy ember Szamosfalva felől, s kér[dem] van-e ott is katonaság. Ő azt mondta, teli a helység vélek. En a falutól balfelé egy hegyre megyek ki, ahonnet a faluba lenézve senkit se látok. A faluból Kolozsvár felé egy egylovas szekeret hajt egy asszony az országúton. En odavágtatok, s tudakozodom, ő egészen megijedve mondja, hogy senki sincs, egy [német?] markotányosné volt. En a faluba vágtatok s azon keresztülmenve, a falutól egy 50 lépésnyire jött Bem generális több tisztektől kísérvé. Megteszem a jelentést. Ekkor gróf Mikes Kelemen mondja, isten áldjon Szalay. A tiszt[ek] mind rám néznek, kapom a parancsot, hogy a szakaszmagammal ami a tiszt[ek] után jött, vágtatnék előre Kolozsvár felé. Azonnal elévágok, de amikor már közel voltunk Kolozsvárhoz, kiáltanak utánam, hogy álljak, s elejőn egy szakasz Württemberg huszár¹⁰⁴ s elénk vág. S így vágtatva elé, a város végén balfelől volt egy ház, amellet egy dombocska, azon egy ember mind ugrált felfelé s intett sapkájával felénk, hogy menjünk. Bemenne Kolozsvárra, felvágatnak a piac felé a württembergiek. En a Felek felé vágtattam, látva hogy az ellenség visszaszalad. Amint a városból kiértem, jobbra látok egy néhány gránicsot (határőrt) szaladni. Utánuk vágok, s reájok kiáltok oláh nyelven, vissza megfordul kettő, akiket előmbé vettem, s a városba behajtottam. S a legvégső ház mellett meglátom báró Kemény Istvánt, M.(ező) Szilvási Miklóst,¹⁰⁵ és egy kolozsvári örményt, Korbulyt, akik a ház mellett állottak. Kérem őket, hogy az elfogottakat adnák tovább. Egy hozsdáti legény odalép, s pofon úté az egyik elfogottat, azt állítja, hogy őt ő pókte szembe, de Korbuly, akinek fején magas cilinderkalap volt, mondja, ne bántsák már, ha foglyok. Rákiáltak, hallgass, nem adjátok fel újból Kolozsvárt árulással, amint feladtátok. En újból felvágok a Feleken, de senkit utól többé nem értem, csak egyedül voltam. 28. o. (B)

¹⁰² Válaszút. Doboka vm., ma Ráscruci (R).

¹⁰³ Apahida, Kolozs vm., ma Apahida (R). *Bíró Lajos* Válaszutat említi, mivel Apahidán ekkor ellenség szállt meg. (*Magyar Polgár*, 1882. VII. 18.).

¹⁰⁴ Württemberg-huszárok: a 6. huszárezred. Egyik századának ismert története hazatérésükről Lenkey János, később honvéd tbk. nevéhez fűződik. Kolozsvár visszafoglalása 1648 dec. 25-én történt.

¹⁰⁵ Azonos lehet azzal a *Szilvassy Miklóssal*, aki az 1850-es évek elején vezetett rendőri nyilván-tartási lapok szerint 39 éves, nős, református, birtokos. Egy havi vizsgálati fogságot szenved Kolozsváron. (HL Abszolútizmuskori iratok IV/25.).

A legénység csak ezután szállingózott, mivel ők a württembergeket követték. Elszállásoltunk, minden városi igyekezett volna magának katonát fogni. A nap délutánján a Hozsdát felől beállít 25 szalizers kvártélyt csinálni, akik mikor őket letartóztatták csak bámultak, hogy mi ott vagyunk. Másnap a Kolozsváron túli falu határáni erdő mellett, mintegy 300 vala granicsár, s 50 vala szalizers, adta meg magát.¹⁰⁶ Kolozsvárt néhány napig voltunk.

Egy alkalommal a kapitányunkhoz, Mayer Adolfhoz összegyűjtenek altisztektül, s kapjuk azt a rendeletet, hogy minden huszár 2 porció szénát jól összefacsarva, gombolyagba kötve, amihez spárgát is kaptunk, készítsük el, hogy legyen kész, amikor indulunk a lovakra teendő, s kengyelvasainkat hogy szalmával tekernők be. Ekkor előhozódik, hogy mily vékony az öltözet, hogy a huszárokat lovon ülve majd megveszi az isten hidege, s bár a köpenyegek lennének megbérlelve. De ez csak annyiba maradt. A kezem alatt volt egy szabólegény, kitől kérdeztem, mennyi kéne egy köpenyeg alá bérlésnek. Így szerevén magamnak tudomást, magam mellé vettem [egy] pár legényt, el egy boltba, megvettem a 30 köpenyeg alá szükségeltető bélést, el egy szabóhoz, odarendeltem a köpenyegeket, megbérleltem, s ezt mind nyugtával fizettem. A[mikor] Torda felé mentünk, a Feleken hideg szél fúj, de a kezem a[latt]i legények tűrhették azt, míg a többieket majd megvette az isten hidege. Megtudta ezt Mayer a kapitány, csak csóválta fejét, s mondta, bizony fene legény ma[ga].

Tordán több ideig voltunk, még kirándultunk a közelebbi falvakba. Egy alkalommal Torockó¹⁰⁷ felé küldöttek egy félszázad huszárt egy jótajkú hadnaggyal, ahol én is ott voltam. Amint az Aranyos mellett felmentünk egy magyar ajkú faluba,¹⁰⁸ itatunk egy keveset, s innét, hol [út] is van a havas közt, egy erdőn keresztül egy faluhoz¹⁰⁹ értünk. Amikor bennünket észrevettek, ávángárdát (elővédet), a harangokat félreverték. Lándzsás nép rohanta meg az ávángárdát, akik egy néhányat levertek, akiket a hadnagy visszatrombitáltatott, s így visszajöttünk Tordára. Azután amint hallám, huszárokat és gyalogságot küldöttek újból.

Az enyedi menekültek közül többen Tordára jöttek gúnya nélkül elfagyott tagokkal, akiket a Biázini fogadóba¹¹⁰ telepítettek be és ott ápoltattak. En is szalmát szállítottam oda alájok, megessét az embernek a szíve rajtuk, átkot mondva az inség okozóra. Innét január 15-én vagy 16-án indultunk Szeben felé. 29. o. (B)

Amint Kocsárd felé a téren mennénk s majd Kocsárdot érénk, hallunk sűrű lövöldözéseket Vinc¹¹¹ felől. Azonnal a jobbfelöli oldalba felnyargal két tiszt, s egy trombitás, az utóbbi keményen fújja a trombitát. Amint mondják figyelmeztették is Czecz¹¹² vezérünket, hogy mennénk oda segélyökre, de ő azt válaszolta, vágja ki magát Perczi¹¹³ vagy Zsurmai¹¹⁴, mivel ő vállalkozott volt, hogy Enyedre megyen,

106 Pappfalvánál, Kolozs vm., ma Popești (R), Bíró Lajos szerint Urban, Petrichevich őrnagy vezette előcsapatát fogták el dec. 26-án, amely 2 határőr századból és az 5., (Savoyai Jenő hg.) dragonyos ezred egy szakaszából állott, amelyet egy Neewt (Newton) nevű kapitány vezetett. (*Magyar Polgár*, 1882. VII. 29.).

107 Torockó, Torda vm., ma Rimetea (R).

108 Talán Mészkö, Aranyosszék, ma Cheia (R).

109 Feltehetően Felső-Péterd, Torda vm., ma Petrești de Sus (R).

110 Bőlöni Farkas Sándor (1795–1842) rábeszélésére Gaetano Biasini olasz vívómester 1837-ben, Kolozsváron, a Külső-Torda utcában levő Szacsuvay-fogadót kávéházzá építi át. Tehát Szalay vagy téved, vagy Tordán is volt Biasininek fogadója. A nagyenyedi vérengzésre 1849. I. 9-én került sor, mikoris Axente-Sever prefekt csapatai a város elpusztították.

111 Felvinc, Aranyosszék, ma Unirea (R).

112 Czecz János honvéd tábornok (1822–1904) — A bécsújhelyi akadémián végez. 1841-től a Bécsi Katonai Térképészeti Intézetnél dolgozik, hadnagy a 62., (Turszky) gyalogezrednél. 1848-ban átlép a honvédséghez, segédtsit a magyar HM-ben. November közepétől a felső-erdélyi hadtest vezérkari főnöke, 1849 márciusától ezredes és hadosztályparancsnok. Legmagasabb állása májustól tábornok, az erdélyi hadsereg ideiglenes parancsnoka. Május végétől szolgálaton kívül. 1849 őszén emigrál, Argentínában fut be karriert.

113 Peretz (Proetz) Mihály (1809–1865) honvéd ezredes. 1828-tól köztiszt az 5. (Radetzky) huszárezrednél, majd 1848 júniustól a 7., (Kress) könnyűlovasezred hadnagya. Októberben csatlakozik az erdélyi sereghöz. 1849 nyaráig eléri az ezredesi rangot. A komáromi őrséggel esik fogságba, Aradon 18 év várbörtönre ítélik. 1856-ban kegyelmet kap, majd járási állatorvosként él Nagyszalontán.

114 Zsurmay Lipót (Surmacki, Lipoty) honvéd alezredes (1816–1867) — Az 1830–31-i lengyel felkelés résztvevője. 1831–1848 áprilisáig a 10., (Vilmos) huszárezredben szolgált. Bukovinából 200 emberrel megszökik, s a honvédsereghez vágja át magát. A 10. (Vilmos) huszárezrednél 1849 februárjától őrnagy, osztaályparancsnok. Májusban helyezik át a Kmety-hadosztályhoz. Fogságba esik, Aradon 16 évre ítélik, majd 1850-ben kiadják Oroszországnak. 1853-ban emigrál, az olaszországi magyar légiónál, majd az olasz királyi hadseregnél szolgált. 1867-ben Magyarországon telepedik le.

s ha még tán ott élőket elhozza. Ekkor lőttek le Enyeden egy házból egy Kress-svali-zser strázsamestert¹¹⁵, és egy Bulics nevezetű közvitét a lábán sebesítettek meg. Oda is vesztek úgy az oláhok abban a házbán, ahonnet ők a miéinket, amikor Enyed-ről jöttek vissza, támadták meg. Vincen a házakból lődözvén mieinkre, s hogy meghallották a trombitát, s a marosújvári¹¹⁶ Boncsana nevezetű hegyről a tribunok benünket Kocsárd felől észrevettek, jelt adtak övéiknek Vincenre, s visszahúzódtak Újvár felé, így mentődött meg maroknyi népünk. Mi a nagylaki szőlők alatt egy kis pihenést tartottunk. Később beszélve egy akkori oláh tribunnal Gezseivel (?), az volt a szándékuk, hogy az akkor Marosújvárt és a Hariban¹¹⁷ lévő lágerrel egyszerre rohanjanak ránk és semmisítsenek meg. De mivel Újvárról jel nem adatott, a támadás elmaradt, s Hariból a láger eltávozott. Mi a szárazvárnál Elekesre¹¹⁸ értünk, olyan dél lehetett. Azon éjjel vagy 3. versen (helyen?) gyújtottak a honvédek, de a tűz azonnal eloltattatott. A gyújtás oka az volt, hogy az enyedi és vinci fiúk ráösmertek sok véres gúnyára, ami az ő családuké volt, ahonnet az Enyed elprédálásokor raboltak, de reggel amikor a falun felül kirukkoltak, felgyúlt a falu és elégett. Aznap olyan 17. januárius volt, nagy bosszúsága úgy a huszárságnak, mint a gyalogoknak, mert oly csendesen mentünk s meg-meg állottunk, hogy egész nap nem tettünk több utat, amit 2 óra alatt megtehettünk volna. Tehát a Küküllő jobb partján egynehány faluba szállánk be, szemben Balázsfalvával.¹¹⁹

Másnap bementünk Balázsfalvára. Mi huszárok Monora¹²⁰ felé mentünk, ahol oláh láger állott, azt szétszórtuk.¹²¹ Mayer kapitány és Urbányi őrmester két lovas üldözőbe vesz, én is odavágtatok, s elejükbe igyekszem vágni. De Mayer mondja, ne vágunk elejébe, ügyis utolérjük, de ekkor vágat elé Pálffy ezredes és kiáltja előre. Én elévágok Pálffyval, s megsemmisítve az előttünk menőket, 30. o. (B) bevágunk egy erdőbe, üzven magunk előtt futókat, ahol Pálffy megállott. A tárcájából egy lapot szakasztott ki, reá egy pár sort vetve átadja nekem, mondván, vegye a szakaszát magához, vigye e cédulát Balázsfalvára, s adja át Czecknek. Úgy tettem amint rendelve volt. Másnap Balázsfalváról világosra egy faluba¹²² telepedtünk be.

Innet 20. január mentünk Vizaknára,¹²³ ahova olyan éjjélkor érkeztünk be, eltérve az országútból nagy hóban, hidegben. 21-én 8—9 óra között hallánk egy ágyúlövést, s rögtön utána a másikat. Szól a trombita, peregnék a dobok, hirtelen összegyűlünk s indulunk Szeben felé. A jobb szárnyon fogunk állást, engemet elküldött a kapitány jobb felé, hogy nézzek szerte, vajon nem kerülnek-e hátunkba. Visszajöve mondom, nem. Ekkor jön a hír, hogy gróf Mikes Kelemen az első ágyúgolyó által elesett, s a második a generális adjutánsát érte.¹²⁴ Bethlen Gergelynek kicsordult a könny szeméből lelki barátja Mikes elestén, de mindnyájunknak fáj a derék, becsületes gróf eleste. Ekkor kérdé Bethlen, Szalay, van-e kulacs[ba] valami, amiben rendesen lenni szokott, átadom, egyet húz belőle. S kérdé egy [leg]énytől nincs-e bagója, az ad néki. A generális csak a két ágyúlövés után rendezé a legénységet, és úgy vitt a csatára, de hiába, mert az oiy nagy gonddal [meg]erősített s barikádózott város, s a nagy számú ellenség miatt visszaverettet Szelindekig.¹²⁵ Mi, akik Vizaknából mentünk Vizakna és Nagyselyk¹²⁶ között valami fészás (fűzfás) helyen egy fogadóhoz húzódtunk, ahonnan Nagyselykre mentünk.

115 *Biró L.* szerint *Decarli(o)ni* őrmesterről van szó. Peretzi olasz legénységű szakaszából. (*Magyar Polgar.* 1882. VIII. 22.) Ennek ellentmond *Nagy S.*: i. m. okmánytára (LIV. o.), amely 1849. IV. 10-i kelettel *Decarlíni János* Kressz-fldgy. (7. könnyűlovasezred) századosi kinevezéséről tudósít. Az akcióban *br. Kemény István* „Emléklapjai” (alias Fekete könyv) (Bp. 1903. 20. o.) szerint részt vett név szerint említve *Paget János* (John Paget), *br. Wesselényi Ferenc*, valamint a már ismert *Szilvássy Miklós* és *gr. Toldy Lajos*. Czeck visszaemlékezése nem *Decarlíni*, hanem *Giosue Maspes* elestéről ejt szót, tisztázza a tévedést, amint erre *Bona Gábor* felhívta a figyelmet. A vállalkozásra 1849. I. 6-an került sor.

116 Marosújvár. Alsó-Fehér vm., ma Ocna Mureș (R).

117 Hari. Alsó-Fehér vm., ma Heria (R).

118 Elekes. Alsó-Fehér vm., ma Alecuș (R).

119 Balázsfalva. Alsó-Fehér vm., ma is Blaj (R).

120 Monora. Alsó-Fehér vm., ma Manarade (R).

121 Moldován alprefekt táboráról van szó, mint *Biró L.* mondja. „Monora község egyik udvarából 22 tribun lóháton menekült.” (*Magyar Polgar.* 1882. VIII. 22.)

122 Holdvilág (Csicsó-). Alsó-Fehér vm., ma Țapu (R).

123 Vizakna. Alsó-Fehér vm., ma Ocna Sibiului (R).

124 *Terei Károly* tábornoki főhadnagyról van szó. a 16., (Károlyi) huszárezredből.

125 Szelindek. Nagyszeben-széke, ma Slimnic (R).

126 Nagyselyk. Medgyes-széke, ma Șeica Mare (R).

22-én innét rendelték bennünket, hogy municiót kísérjünk Szelindekre. Én a szakasszal készen álltam, a hadnagy késett. A munició elindult, s amikor a hadnagy hozánk jött, s elindultunk, sehol sem értük utol a municiót. Szelindeken a hadnagy jelentést teve, elvettette generálisunk (a) kardját. Én a huszárokkal félúton lévén Szelindek utcáján, látom hogy jön Bem, Bethlen kíséretében felénk. Ekkor mondja legényem, aki már verescsákós huszár volt, káplár úr, foglaljon helyet elől, s tisztelgetessen. Úgy teszek, s amikor előttünk elhaladtak volna, mondá Bethlen, küldjenek 2 legényt, kérni a generálist hadnagyukért. Szelindeken két versen (alkalommal) támadtak meg a császáriak, de visszaverettek, s egy ágyújokat is otthagyták a Selyk felőli oldalon beszegezve, ahonnan roham által üzék el az ellenséget. A többek között ott esett el a fiatal Salamon.¹²⁷ Mi meg huszárok az erdőn keresztül kergettük az ellent, a harmadik támadást is visszavertük, s akkor hozattunk el Vízaknára, ahol egynéhány nap békén voltunk, ekkor csináltatta generálisunk a sóbányánál a védhe-lyeket, s rendezte ágyúit.

Egy nap innét elmentünk Nagyekemezőre,¹²⁸ 31. o. (B) ahonnet hoztunk szénát, s amire szükség volt. Innét küldött Bem több katonaságot Déva¹²⁹ felé, bevándó a Magyarországból jövő segélyt, hagyván itt csekély számú katonaságot. Másnap, hogy Ekemezőről Vízaknára jöttünk, megtámadtunk, s bár elején nekünk kedvezett a szerencse, itt csúfosan megverettünk. Elfogták gyönyörű ágyúinkat, municiót s Bem is csak nagy bajjal menekedett meg. A veszteségnek fő oka az volt, először, hogy maroknyi népünk a védőállásból kimozdult az ellen után, a más az, hogy a hozott szénás, s egyébbel megrakott szekerek összetódultak a városbeli hídnál, ahol katonaság volt felállítva, hogy senkit rajta keresztül ne bocsássanak, így történt a nagy zavar. Mi a csataternek a jobb szárnyán voltunk, s helyünket legutoljára hagytuk ott. Amikor bejöttünk, Liksaner huszárnak a lova elesik, ő róla lehullott, a ló szalad a csata volt színhelye felé. Én utánavágtatok, megfogom, a huszár ráül, de amikor a sikátorból a nagy útra érünk, már az oláhok ott voltak, lövöldözvén reánk. A huszáraink már jól elhaladtak, mi utolérjük doktorunkat Szigetét,¹³⁰ egy lovon ülve, akin hám volt, a hámistrángok elvágva. Kérdem kacagva, hát mi az doktor, ne kérdje, üsse azt a dög[öt], mert elfognak. Megkardlapoztam istenileg. Kiértünk a Szeredahely¹³¹ fölötti hegytetőre, ahol huszárainkat is utolértük. Szerdahelyt voltunk, [onnét csak] reggel jókor indultunk Szászsebesnek,¹³² ahonnan hír érkezett, hogy a mi katonáinkat, sebesülteket mind legyilkolta a Fejérvárról kijött katonaság a szászokkal együtt. Ez nagyon felbosszantotta Bemet, s úgy a legénységet. Amikor odaérkeztünk, ágyúszóval fogadtak. A miéink is ráfeleltek, s oly szerencsésen, hogy ágyúikat megrongáltuk, amire mi huszárok rájuk rohantunk, s be a városba, ahol egy ablakból Orbán nevű társamat homlokon találva lőtték le mellőlem. Ott elfogtunk ágyúkat és municiót, szükségünk is volt reá. Mi Fejérvár felé nyargaltunk, de az ellent utol nem értük. Itt beszállásoltunk, s hozzá is látott főleg a gyalogság, a prédának a gaz városban. 32. o. (B)

De már délután két óraker az ellenség megtámadott, az ágyúkat felállította Bem a kapuhoz, ahonnet a reggel reánk lőttek. A gyalogságnak egy részét a kapu előtti sánca rendelte. Mi a piacon voltunk felállítva, ahová az ellenségnek egy gránátgolyója esett közénk, az széjjelpattanva a fiatal 15 éves Galisztorinak a saját barna kancáját sebzé meg, egy más gránát a templom kerítésén belül esett le. Bennünket a gángokba¹³³ rendelték, de ez csak egy pár percig tartott. Onnet kimentünk a kapun, s az ágyúk előtt egy palánk mellett állottunk fel. Az ágyúzás sötétig tartott, amikor mi egy sikátoron megkerülve a várost, a Fejérvár felőli kapun mentünk be, ahol két épület meggyült, s ahol csak szükséges volt, barikádokat hevenyésztek. A két

127 Salamon Józsefről, a tordai önkéntesekből — bár hivatalosan febr. elején alakult —, 75. honvéd zj. főhadnagyáról van szó. Orbán Batasz szerint aznap nevezték ki századossá. (In: Torda város és környéke. Bp., 1986. 2. k. 451. o.). Az ütközet 1849 I. 24-én történt. Innét I. 30-án vonultak Vízaknára.

128 Nagyekemező, Nagyszeben-széke, ma Tirnava (R).

129 Déva, Hunyad vm., ma Deva (R).

130 Szigethy Csehi Sámuel Torda megyei és városi főorvos. 1849. II. 22-én nevezték ki a 15. Mátvás huszárezredhez ezred főorvossá. (Nagy Sándor: i. m. Okmánytár XIX. o.). 1865-ben halt meg Tordán. A vízaknai csata 1849 II. 4-én történt.

131 Szerdahely, Szerdahely-széke, ma Miercurea Sibiului (R).

132 Szászsebes, Szászsebes-széke, ma Sebes (R). A vérengzés 1849. II. 5-én esett meg.

133 A város közepén levő beboltozott utcanyílás.

főkapu volt szabad, ahol a lovasság egész éjjel ki- és bejárt az ott álló gyalogság között. Reggel olyan 8 óra tájt, jelentkezett a parlament(er), aminek a lovassága a Szászváros¹³⁴ felé vezető úton, a dombon állott, ahonnan fejér kendőt lobogtattak. A miéinktől is előrelovagoltak, onnét is. A parlam[enter]nek¹³⁵ a szemét bekötötték, és bevezették Bemhez, aki azonnal ki is jött, a gyalogságot, ágyúkat, muniációs szekereket, egyszóval mindenkit a város végére kirendelt, az úttól jobbra. Mikor ez megtörtént, bement a parlament, szemét bekötötték, aki azért volt küldve, hogy Bem adná fel magát, mert mindenfelől be van kerítve, s ne tegye tönkre csekély népét. Bem sajnálatát fejezte ki a parlamentnek azon nyilatkozatára hogy ő is lengyel, s azt izente Puchnernek,¹³⁶ hogy ő élve magát fel nem adja. A parlament bekötött szemmel, egynéhány tisztünkkel ment az országúton az út mellett jobbra, elől a huszárok, az után ágyú, az után a gyalogság, ez után 2 ágyú és muniációs szekér, fedezetül a 3. Kossuth-huszár század, ahol Bem is volt. 33. o. (B) Így mentünk egyenesen a svalzisérek felé, ahonnan a parlament[er] jött. Amikor egy párszáz lépésre lettünk volna tőlük, a parlament[er]nek szemét kikötötték. A mi huszáraink feléjük vágattak, ők pedig küldöttjűkkel együtt balra vágattak, megviendő az izenetet. S (az) így megnyílt az országúton Szászváros felé amint mennék lefelé, mondá nekem Mayer kapitány, menjek ki a balkéz felőli hegyre, nézzek körül, hogy ott nem kerülhetnek-e előnkbe. Én kimegyek, megnézem, s arról győződtem meg, hogy ott előnkbe nem kerülhetnek. Amint jövök vissza, a hegy alján az utat már elfoglalták volt a svalzisérek és ágyú, amit éppen stelléroztak. Na itt gondoltam, hogy elcsípnek. Már mindegy, nekibocsátom a lovam lefelé a hegyen ahogy csak lehetett, s mintegy 30 lépésnyire az ágyújuk elejébe az országútra értem, már nem féltem az elfogástól, de nem is üldöztek. Ezalatt egy falu végétől jobbra Bem apó is stellérozta ágyúit, amit a 3. század huszárság fedezett. Odaérve megtettem észrevételemet, hogy meg nem ke[rí]thetnek. Ekkor mondja Bem az ágyús főhadnagynak aki célzott, hadnagy lépj tovább, aki továbblép, s abban a percben az ellen golyója oda csap le, ahol a hadnagy állt, bizony jól nézett öreg[ünk]. E retirálás alatt adtam a bécsi csekély légio vezetőjének egy üveg szimpánert (Champagner = pezsgó), aki vissza akarta adni, minek utána ivott, én intettem, adná tovább, s még egy üveget adék az elfaradt fiúknak, akik köszönetük mellett elköltötték.

Bem felszedeté az ágyúkat, s a falun keresztül folytatja útját, a falu végében két-felől, 2 házat felgyújtat, s az oly hamar lángot vet, hogy mi huszárok alig tudánk bemenni a faluba.¹³⁷ Amint Szászváros felé haladnánk előlről futár jött, hogy a miéinket puskatűzzel fogadták Szászvároson. Már besötétült, minket előreküldenek, az ott lévő támadók elszaladtak. Így mentünk be Szászvárosba, amint beszállottunk, én enni(való) után nézendő, a nagy fogadóba megyek, de ott semmit sem lehetett kapni a gyalogságtól. Amint a szállásomra mennék a piacon keresztül, élembé jön Bethlen, kérdé hol járok, mondom, ő pedig rendelé, hogy menjek, és mondjam meg a kapitánynak, hogy szabadon választhassak még 12 legényt 34. o. (B) magam mellé, akikkel a szállására mennék. Ez hamar megtörtént, s jelentem hogy itt vagyok, kérdé, ettem-e valamit. Mondom nem, végy mondja, ott az asztalon, ami kell, és egyél. Kérdi tudom-e az utat Déva felé, mondom nem. Nem baj, mind országút vezet addig s mondja, előttd küldj 4 legényt, akik kettesével menjenek 50—50 lépésnyi távol egymástól. Te harmadmagaddal utánuk, s utánad a többiek eszerint. Én az adjutánssal, tán (Bánffy),¹³⁸ legutolsónak, s ahogy vezérlek, úgy megyünk trapp (ügetés) vagy galopp (vágta), érted, igen, s elindulánk lefelé, a lehető sebesen. Az első fiúk egy faluhoz¹³⁹ érnek, ahol a szászok fegyveresen elejébe állanak. Tudatom erre, mondja, mondd meg, hogy az egész tábor jó, s porrá égetjük a falujukat, ha félre

134 Szászváros, Szászváros-széke, ma Oraştie (R)

135 *Truszkolanszki, Leonidas* — Ferdinánd-Miksa-svalziser (cs. kir. 3. könnyűlovasezred) főhadnagyról van szó.

136 *Anton von Puchner* cs. kir. altbgy., lovassági tbk. (1779—1852) — Erdélyi főhadparancsnok, az erdélyi császári hadsereg parancsnoka. 1850-ben Velence kormányzója. Mint tábornagyal meg.

137 Bencencről, Hunyad vm., ma Aurel Vlaicu (R), vagy Balamirról, Szászváros-széke, ma Balomir (R) lehet szó.

138 *Bánffy Farkas* honvéd százados (1820—1886) — Kézdivásárhelyen végez, 1838-tól köztitéz, 1843-tól őrmester a 11., (Székely) huszárezredben. 1848 nyarán a Délvidéken szolgál, az ősz folyamán belép a 15., (Mátyás) huszárezredbe. Főhadnaggyá 1849. II. 1-jén léptetik elő, ekkor lesz ezredesi segédtsit. A kiegyezés idején gazdálkodó.

139 Valószínűleg Répás, Hunyad vm., ma Ripaş (R).

nem állanak. Ez hatott reájok, az utolsók is összecsatolódtak. A falun keresztül menve, a Piski¹⁴⁰ felé a távolból valami [o]vasokat látánk. Ők is észrevettek, s a Piski felé nyargaltak. Odaérve láttunk a híd előtt két kis ágyút, s csekély számú gyalogságot. Itt Bethlen leszállt, a fogadóba ment, beszélni az ottlévő tiszttel, az adjutánsa ott maradt mi meg indultunk Dévának.

Figyelmeztet Bethlen, hogy előttünk egy granicsár falu van,¹⁴¹ kerülnök el, jobb felé vezérlem a fiúkat. Egy patakhoz érve felfelé húzódom a falu felé átjárást keresvén, amit megtalálva azon keresztülmentünk. A hold amint egy kicsit világitott, látszott Déva. Amikor odaérnénk, kiáltja a sirbak (őr) halt ver da (állj, ki az), látom fejez szíjas. Újlag kiált, amikor felelem gut frájd (jóbarát), ekkor mondja Bethlen, hallgass, mert mi vagyunk. Amint beértünk, kerestük báró Kemény Farkast, ákit későn meg is találtunk. Elbeszélé Bethlen röviden a történeteket, s mondja, hogy azonnal doboltasson. Mondá Kemény, mennék a kapunáli szobába, ott a dobos, s veretnék lármadobot. 35. o. (B) Amint bemegyek, mindenki aludt, én a dobot ütni kezdtem, volt felugrás, ijedség. S tudatom a rendeletet, a trombita is harsog. Itt már szépszámú katonaság volt, akik Magyarhonból jöttek és a miéink. Mi beszállsoltunk azok helyébe, akik lóra ültek.

A segítség nem érkezhett Szászvárosra, ahol miéink megverettek, ahol Bem ujját veszté, s azok is Dévára jöttek. Mi Déván több napokig voltunk. Egy délután ágyúdörgést hallok Piski felől, s ekkor az egész katonaság indultunk Piskinek, de amíg a miéink odaértek volna, este lett, az ágyúzás megszűnt. Én a szakasszal, és székely gyalogokkal¹⁴² Déva és Piski között balra, a Maros partján egy kis faluba¹⁴³ szállánk be éjjelre.

Másnap reggel megkezdődik a csata Piskinél, és foly irtózatosan. Mi a balszárnyán lévén az ütközetnek részt nem vevénk, de olyan délutáni 1 óraker felénk vágat egy Württemberg-huszárt, s hozza a parancsot, hogy a székelyek húzódjanak a híd felé, s elegyedjenek a csatába. Erre a székelyek parancsnoka mondja nekem, menjek gyorsan a generálishoz, mondjam meg, hogy félő, ha ezt a helyet elhagyja, nehogy megkerüljenek. Én sebesen is vágatok, de a Württemberg-huszárt mondja, kíméljem a lovamat, mert még szükség lesz reá. Amint megyek, a huszárainkra bukkanok, akik a hegy aljában felállítva voltak. Kérdem Bethlent, nem látta-e a generálist, ő mondja menjek csak elé, ne félj, vágatok tovább. Egy legény hozza falumbeli társamat meglőve, kérдем mi a Dani, haj meglöttek. Kérdem Bemet, mondja oda elé ment. Alig megyek egynéhány lépést, jó falumbeli Szabó Lajos,¹⁴⁴ kérdem mi baj, meglöttek az istenit. Nem láttad-e Bemet, oda elé ment, felelé. Megyek tovább, az országu-ton találom falumbeli Benedek Zsigát a holtak között, egyedül töltött és lött. Kérdem Bemet, mondja itt ment be a fészék közé az elébb. Én se mozdulok innét, vagy meghalok, vagy a csatát megnyerjük, mutatva halott és haldokló társaira. Én bevágok a jelölt hely felé a fészék közé. Ott látom Bemet egyedül, látcsóven nézégélt. Jelentem küldetésem okát, ő int várjak, ekkor jó Kemény Farkas, és kapom a parancsot hogy a székelyek húzódjanak a híd felé, fogadjanak csatát, s aki retirál, löveti főbe. Vágatok visszafelé, de már a székelyek az első parancsra a csatába vegyültek, én a huszárakhoz megyek. S mivel látom, hogy a többi huszár is a hegyen, az úttól jobbra foglaltak állást, én balfelől a gyalogság megett állok fel. De a jobbszárnyról intenek, hogy menjek oda. Ahogy szakasz vájsz (?) indulok, egy nagy ágyúgolyó a gyalogság megé lecsap, 36. o. (B) s felénk tart, hirtelen kiáltom állj. S a golyó a lovak orra alatt ment el, és 3 szűröst terített le.¹⁴⁵ Ezalatt alkonyodott, a lövések csendesültek, míg egyszerre megszűntek. Jó egy huszár, beszél Bethlennel, az azonnal mondja nekem, menj be Dévára s az ottlévő tisznek mondjam meg, hogy

140 Piski, Hunyad vm., ma Simeria (R).

141 Szántóhalma, Hunyad vm., ma Sintuhalm (R).

142 A volt 14. (csiki és marosszéki) ill. 15. (háromszéki) határőr gyalogezred részei jöhetnek szóba.

143 A tartalék Szentandrón, Hunyad vm., ma Șinandrei (R) várakozott. Alakulatok ezidőben Dédácsón Hunyad vm., ma Biscaria (R) is voltak.

144 Szabó Lajos — (Hari), Kolozsváron jelentkezett a 11. honvéd zászlóaljba. Piskinél már hadnagy, megsebesül. (1849. II. 9.). Felépülése után visszatér, de nyár elején a 137. zlj-hoz helyezik át századosként. Hari birtokán halt meg az 1860-as évek elején. (Szilágyi Farkas: i. m. 418. o.). Bona G. kutatásai közben csak hadnagy kinevezésére talált adatokat az OL anyagában. Az előzményekre visszautalva, a szászvárosi ütközet II. 7-én történt.

145 Szűrösöknek hívták a fehér szűrös Torontál vármegyei 1. önkéntes (nemzetőr), s az ebből 1849. januárjában alakult 72. honvéd zászlóalj.

minden katonasággal, betegekkel, poggyással induljon felfelé Piskinek. Bethlen azonnal a híd felé tart, s utána a szaladó ellenségnek. Én bementem Dévára, a jelentést megtettem, beszálltam, de bizony nagy baj volt, míg összeszedődtek. Honnét tudta Bem, hogy az ellenség annyira meg van törve, hogy még a sebesülteket is felrendelte?

Én reggel jókor a legényeimmel elindultam Piski felé. A hídtól egynéhány lépésre a földön látok egy pár ezüst huszast, leszálok, és 17 darabot szedek fel. Szászvárosra érve beszállottam, ahol egy kevés katonaságot találtam a miénkben. Még aznap és másnap is, a szászvárosi hegyre kellett kimenni őrjáratba. Ez azért történt, mert Puchner egy bizonyos mennyiségű katonát küldött a hegyeken, akik meg kellett volna, hogy érkezzenek a piski csatára, tehát azokat kellett megfigyelni, nehogy utánunk jöjjenek. Ismét elindultunk, s a Maros partján Fejérvárral szemben Mihálcfalván¹⁴⁶ és környékén levő helységekből telepedtünk le. Innét keresztül valami hegyeken Medgyes¹⁴⁷ felé egy faluba¹⁴⁸ telepedünk le. Innét küldött Bem éjnek idején egynéhány Württemberg-huszárt Medgyesre, hogy tudná meg, hogy a mi katonaságunk, aki ott volt ott van-e. Azok a hírt meghozták hogy ott vannak. Innét mi is Medgyes felé indultunk, de keserves útjuk volt az ágyús lovaknak és tüzereknek, a sikamlós hegyeken cipelni az ágyúkat, amíg Kapusra¹⁴⁹ értünk. Itt katonaság maradt, akik, a huszárok folytonosan patrőliroztunk (őrjáratoztunk) Szeben felé. Itt több ideig voltunk, eddig csak 10 legény járt patrőba (őrjáratba) a közelebbi faluig,¹⁵⁰ éjjel és nappal.

De egy alkalommal félszázadot küldöttek, én voltam ávángárdába 15 legénnyel, kik közül négyet előre küldöttem. Nagyselyken keresztül mentünk, ott van egy kis hegy. Amint a 4 legény a tetőre ért, nyargalnak vissza, mondván itt vannak a svaltiszerek. Erre mondtam utánam, meggyőzendő a valóról. Amikor kiérek a tetőre, látom, hogy négyen vannak, meglátva engem, szaladnak visszafelé, én utánok. Hirtelen utol is érek egy [...] fiút aki egy barna lovon ült, egy kis kardvágás után mellbe fogom, s az utánam jött Göltnek átadom, úzóbe vévén a többieket. Ott az aljban volt egy fogadó, mellette patak, s rajta egy híd, a hidon elesik egy svaltiszér lova, ő felugrik, féltéredre áll, s a karabélyával célba vesz. En lovamat balra ugratom, a golyó elsüvit jobb fülem mellett. Ekkor ráugrom, 37. o. (B) s egy kis nyakcsapást adok neki mondván látod te gaz, én nem öllek meg, te pedig meg akartál. Ekkor érkezik egynéhány huszár, két ló közé kengyelvasba tétetem lábait, s visszafordulunk ügetve. Jól tudtam, hogy a két menekült a tisztos őrsosztra érve utánunk jönnek, s egy kis idő múlva látom, hogy plenkben 37 svaltiszér vágat utánunk. Mi hirtelen összebeszélünk, csendesítjük lovainkat, hogy egy kicsit fújjuk ki magunkat, s ha megtámadnak, próbáljunk így szerencsét. De ők amikor egy puszkavívásnyire voltak tőlünk, megálltak, s többé nem üldöztek.

Visszaérve Nagyselykre, megtudtuk, hogy a mieink mihelyt beérkeztek oda, azonnal visszafordultak. Már itt megint egy baklövést tett a hadnagy, először azt, hogy nem jelölte meg, hogy meddig menjen, másodsor ha visszafordult, miért nem rendelt vissza, mi csak Kapuson értük őket be. Akkor csak ránk bámultak, meglátva a foglyokat. Mi, a huszárok azonnal indultunk Medgyesre, más[ok] váltottak fel, ahol a foglyokat másodmagammal, a had[nagy] vezetése alatt Czechez vittük. Mint adá elő a hadnagy az [el]fogatást, nem tudom. Egypár napi ottlétünk után kiküldöttek a szakasszal és vagy 3 század máriásival¹⁵¹ Medgyes mellé egy faluba és két ágyúval, úgy tudom (K)amarásnak hívták,¹⁵² itt folytonosan patrőliroztunk. Egynéhány nap elteltével reggel hallunk ágyúlövéseket Medgyes felől, a gyalogság rendbe áll. Mi [pallariz...?] délután elindulunk Medgyes mellett egy falu felé, azon keresztül egy oldalon vezet az út, ahonnan látható volt a csatatér.¹⁵³ Amikor oda-

146 Mihálcfalva, Alsó-Fehér vm., ma Mihalt (R).

147 Medgyes, Medgyes-széke, ma Medias (R).

148 Berve, Alsó-Fehér vm., ma Berghin (R).

149 Kiskapus, Medgyes-széke, ma Copşa Mica (R).

150 Asszonyfalva, Medgyes-széke, ma Axente Sever (R).

151 Máriássy-gyalogezred, a volt ezredtulajdonos nevén emlegetett 37. Mihály orosz hercegről elnevezett alakulat, Bona Gábor közlése szerint ennek 3. zászlóaljáról, a későbbi 74. honvédszászlóaljról van szó.

152 Szalay feltehetően téved, inkább Nagyekemező jöhet szóba, ahogy azt más könyvészeti anyag is említi.

153 A leírás egybevág Közdri: i. m. 197. oldalán leírtakkal, így Szász-Ivántfalváról, Medgyes-széke, ma Ighişu Nou (R) lehet szó. A medgyesi csata 1849. III. 2–3-án volt.

értünk este, a csata befejeződött. Mi is visszatértünk azon helységbe, ahol eddig valánk. Egy pár óra múlva látva, hogy a miénket nem üldözik, ez egy oly pont volt, hogy üldözés esetén itt meg lehetett akadályozni az üldözést, másnap reggel újból megkezdődött az ütközet.

A patróba kiküldött 4 huszár elfogott két lovas, akik egy hegytetőről szemlélték a csatát. Egy kis [...] főhadnagy, a másik egy polgár, szászok, akiket hozzám az aljba hoznak, de mindenként túl akartak adni rajtuk, vásván a foguk lovaikra, főleg Orbán Laci huszár¹⁵⁴ aki spicces volt, s akkor bajosan lehetett véle becsületesen bántani. Még engemet is fenyegetett, hogy levág, én ösmertem természetit, s nem vettem számba. 38. o. (B) A foglyokat a faluba a szász paphoz vittem, ahol a tisztek voltak. A pap jól ismerte őket, mind a közelebbi falu becsületes polgára. Itt elmondák, hogy én mentem meg életüket. Köszönte mindenki tettemet, s megvendégeltek, bizony jól is fogott, mert igen rosszul éltünk a faluban.

S aznap újból azon helyre mentünk, ahol a múlt nap voltunk, a velünk szemközti erdő magaslatáról elkiáltja magát egy jó magyar hangon valaki hozzánk, máriásiak gyertek ide, mi is máriásiak vagyunk! Arra is tart egynehány legény, amikor közel lennének, puskalövéllel fogadják őket. Innét későn, a legnagyobb sötétségben az aljban visszamentünk állomásunkra. Reggel elindultunk Segesvár¹⁵⁵ felé. Mi nem tudtuk, hogy a miéink odahagyták Medgyest, mit tud az alsóbb osztályú katona? Amint az első falun¹⁵⁶ keresztülmennék, ami igen csinos, jól rendezett szász község volt, egy ablak kinyílik, s az azelőtt elfogott és haláltól megmentett hadnagy néz ki, int felém, s kér mennék be egy kicsit. Lovamat legényemnek adom s megyek be, az udvaron előmbé [jól] a hadnagy. ajtót nyit, bevezet, s az ottlévő 3 leányinak mondja, köszönjétek meg a huszárnak, hogy életemet megmentette. A leányok kezét adtak, köszöntek atyjok megmentését, s kérdé a hadnagy, mivel köszönné meg. Kínál pénzzel, nem fogadom el, mondván meg van az már eléggé jutalmazva, eléhoznak rögtön egy sifonból jó szilvóriumot és kenyeret. Iszom egy pár pohárral, s falok egy kis kenyeret reá, s indulok, ekkor egy pár finom szivart dug zsebembe. A leányok újból kezét nyújtanak, s lovamra ülve utolérem társaimat. Amint menék egy hegyen keresztül, a távolból egy félszázad lovasság jön oldalvást, ellenségnek hittük, mert már sötétült. Már az ágyukat stellírozák, amikor észrevettük, hogy a miéink. Hozzánk csatlakoztak, ezeket a generális küldé felkeresésünkre, gondolva, hogy tán minket elfogtak. Leértünk az országútra ahhoz a faluhoz, ami Segesvár közelében van¹⁵⁷ ahol a miéink be voltak szállva. A gyalogság ide beszállt, de mi a hadnagy vezetése alatt, aki hozzánk csatlakozott, a falun keresztül Segesvár felé jól elhaladtunk. Kérdem a hadnagytól, meddig van parancsa hogy menjünk, azt felelé, hogy nincsen semmi parancsa. Akkor kár, mért nem állottunk meg a faluban mi is. S mondom, küldene egy pár legényt vissza, megtudandó, hogy mit tegyünk. Én megyek másodmaggammal, felkeresem Bethlent, s mondom a dolgot. Haragosan mondja, jöjjetek vissza a faluba, s így lett. 39. o. (B)

Másnap¹⁵⁸ egy félszázad huszár ment patróba Medgyes felé, amikor láttuk hogy Ebesfalva¹⁵⁸ felé a hegyen leereszkednek a császári gyalogok plenken mintegy háromszáz, és 50 sivalzser. Visszatérünk, de én másodmaggammal, Holdvilág¹⁵⁹ felé mentem, s egy kis aljban a híd mellől néztük, hogy az ellenség merre megy. A lovassága feljött Holdvilágra, a gyalogok megálltak Ebesfalván. A lovasság amikor a falu utcáján a híd felé felénk tért, reájok tüzeltünk pisztolyainkkal, a híd fel volt szedve. Mi is visszamentünk a faluba, megtévén a jelentést a látottakról. Este az ellen tüzet rak velünk szemben hosszú vonalban. Mi is azt tettük, persze a miéink a falu melletti patak mellett az ágyukat felállították. Az ő tüzeik egy idő múlva elaludtak, a miéink is. De reggel felé a miéink sorakoznak, készen állnak az indulásra, amikor Medgyes felé indítanak. Bámuljuk, hogy visszaindítanak, ekkor vesszük Petőfinek buzdító verseit számtalan példányban. Bem többfelé osztva katonaságát, megyünk Szeben felé, megszalasztván Medgyesről az ott lévő lovasságát [az el]lennek. Mi azon az úton

154 Orbán László — huszár tizedes, akit 1849 júniusában neveztek ki Szalayval együtt (a) hadnaggyá. (Nagy S.: I. m. Okmánytár LXXXII. o.)

155 Segesvár, Segesvár-széke, ma Sighişoara (R).

156 Mivel nem a Medgyes—Segesvár országúton mentek, mint később kiderült, s Medgyesen sem vonultak át, valószínűleg Szászbuza, Medgyes-széke, ma Buzd (R) lehetett ez a helység.

157 Dános, Segesvár-széke, ma Daneş (R).

158 Ebesfalva (Erzsébetváros), Küküllő vm., ma Dumbraveni (R).

159 Holdvilág, Segesvár-széke, ma Hoghilag (R).

érkeztünk Medgyesen túl, amit a csaták idején két versen (itt: szakaszban.) tevének, s így délután 2 órakor Szeben alatt termet[tünk].

Megkezdődvén a csata folyt keményen. Beesteledvén az ágyúzás megszűnt, s tovább-tovább a puskalövések is gyűrűlni kezdettek. Mi huszárok a koromsötétségben az országyúton csak kevés távolságra a csapattól. A szakaszomból egy legény, aki Szebenben több évig lakott mint szabólegény, (mondja:) káplár úr itt jobbra tudok egy sikátort, amelyikben egy híd vezet keresztül a vizen, nem próbálnók-e meg, vajon nem mehetünk-e be rajta? Akkor mi lennénk elsőek Szebenben, s elkergetnénk a kapun belőli ellenséget, hátukba kerülvén. Nagy bajjal értünk a sötétben valami alig bevetett gödrökön keresztül, de fájlalva láttuk, hogy híd nincs, s a sikátor is el volt barikádózva. Vissza a kapuhoz, a zajra amit tevének, a kaputól reánk ágyúznak, ahol a többféle huszár a setétbe összekeveredtünk, akik közül mondja egy, a generálishoz kell menni, hogy gyűjtassa fel a várost, mert itt mind lelőnek. Három gyűjtő meg is tette a hatást, mi a sötétségből láthattunk a világosságba, de ők onnét nem. Ekkor egy huszár mondja, fiúk, rohanjuk meg a kaput! Én legelől juottam a kapu felé, visszatérvén a sikátortól. Én kiáltom utánam, így a kapunak rohantunk, amit a gyalogság akkor kellett, hogy betörjön. Mert amikor odaértünk, a gyalogság kiáltá előre lovasság, a lovasság előre gyalogság, s a legsebesebben haladánk felfelé a piacnak lövöldözvén, s egy-egy futamodott muszkát ütven, nem bajlódunk elfogásukkal. 40. o. (B).

Felérvén a sötét gáng felé, valami magyar fejrénépek gyertyával kezükben ki-rohantak a házakból, s örvendve kiálták, itt vannak a magyarok. A gánghoz érve kiáltom, ide a gyertyákkal, ami egy perc alatt ki volt világítva. Fel a piacra, onnét a Verestorony¹⁶⁰ felé vezető úton vágattunk keresztül a városon, hagyván magunk után az egyes futókat. A városon túl, több szekeret futó százokkal, kik családostól együtt akartak menekülni, visszafordítottunk a városba, biztosítva, hogy nem lesz bántódásuk a magyar lakosoktól. Amikor a piacra visszaérkeztünk, s összeszedtük magunkat, csak 17 legényem volt, a többiek eltévedtek a zavarban. Többféle huszár gyűlt már egybe, s mondják, ki kéne küldeni Bemhez, tudatni, hogy nincs ellenség a városban, de az öreg már jött, ekkor éppen ütötte a tizenkettőt. Én leszállok lovamról, bemegyek egy házba, ahol a gyalogság már benn volt, s egy kicsit garázdálkodtak. Hát előmbe jön két leány, megismernek, Sálser Pepi és Mimi, akik Enyeden laktak, s vendéglőt tartottak szüleik. Kértek, tudassam a gyalogokkal, hogy ők becsületesek. Egy pár pohár bort, s egy kis kenyeret magamba vévén kimentem, figyelmeztetvén a gyalogságot, viselnék magokat illedelmesen. Mi kimenvén a város végére a Verestorony felé, oda beszállánk és egész virradatig paradérozunk, kapva ott egy péknél ennivalót, ahol csak egy boldogtalan már vénecske leány volt hon. Aznap kimentünk Verestorony felé egy faluba, tán Orlát¹⁶¹, innét másnap este csepergős, sáros időben elindítottunk Fogaras felé¹⁶². Egész éjjel menvén csepergős, sáros időben, reggelre egy faluba értünk, aki egy víz mellett feküdt, s véle szemben egy más helység volt. Itt láttuk, hogy ellenség vonult el, mert többféle hídnak való fák és egyebeket elhagyva lehetett látni. Innét átküldenek egy szakasz huszárt az átelleni helységbe, s éppen akkor érkeznek az otlévő fogadóba, amikor a szvalizérek ezredese ül a székérbe, akit elfognak, s vele együtt még 5 legényt, köztük trombitást is. Áthozván tisztjeink a legnagyobb barátsággal fogadják, ismervén ötet még a béke idejéből.¹⁶³

Mi innét estefelé újból visszaindultunk Szebennek, csepergős, sáros idő. Olyan éjfél-táj, egy mezei fogadó mellett pihenni megállánk, a gyalogság megtöltte a házat. Mi künn tüzet rakánk, de leülni a sárba nem lehetett. Mondja Bethlen, nem kapnál bár egy székert, 41. o. (B) le akarván ültetni az elfogottat. Én a fogadóból nagy bajjal hozok egyet, akire az ezredes le is ült a tűz mellé. Én veszek 2 legényt ma-

¹⁶⁰ Verestorony-passus, Nagyszeben-széke, ma Turnu Rosu (R). Nagyszeben 1849. III. 11-én vette be Bem.

¹⁶¹ Orlát, Nagyszeben-széke, ma Orlat (R), valójában nem esik útba.

¹⁶² Fogaras, Fogaras-kerület, ma Fágáras (R).

¹⁶³ *Johann von Coppet* ezredest (1790—1850, a cs. kir. 5., Savoyai Jenő hg. dragonyosezredéből, aki végül vezérőrnagyként fejezte be pályafutását) 1849. III. 13-án Újegyházán (Leschkirch) fogta el Bethlen különítménye. Becsületszóra, hogy fegyveres kézzel nem harcol a magyarok ellen, Bem elengedte. (*Hermann Róbert* hivatkozása — *Heydte*: Der Winterfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. 2. Ausgabe. Leipzig, 1863. 304. o.). Kővári azonban már mint az oroszokkal együtt jún. 18-án Erdélybe betört egyik, a gr. Clam Gallas altábornagy (korábban Puchner) vezette császári seregcsoport osztályparancsnokát említi. (i. m. 241. o.).

amindkészesed felvételén emelkedő majd későbbi dől
 mő, hálván, trázálovoldozókat a nagy felad. usommal, új jöfő
 dőlled adta felnyalgyalbitt, legyitson békés, az utolsó k
 megyn puja a trombitát, a sánt mőnd, az fegyelméletke kés esee
 vezés inked hog, s mőnd ad a fegyelméletke kés esee
 binnnyat, p. r. es. v. a. g. r. a. n. u. s. m. v. e. l. o. v. a. l. k. o. s. t. o. t. h. o. z. e. g. a.
 re megys shamaytáhatólókat d. o. z. a. e. k. k. o. t. t. o. l. e. s. i. g. e. d. i. n. g.
 hízol. eg g. e. s. s. p. a. l. i. s. v. t. o. r. a. m. s. t. a. t. y. i. s. e. g. b. u. l. i. s. m. e. s. e. d. a. k. i.
 v. i. t. a. t. l. e. b. e. n. s. e. b. e. s. t. t. o. l. m. e. g. y. e. d. a. e. s. v. e. s. t. t. o. l. g. a. d. a. h. o. k. a. b. b. u. a.
 h. a. i. b. a. a. h. o. m. i. t. t. o. k. a. m. i. c. i. n. k. i. e. t. a. m. i. k. o. r. o. r. y. e. l. i. o. k. j. e. t. e. r. v. i. n. a.
 t. a. m. a. t. t. a. r. m. e. g. v. e. s. e. s. e. n. a. h. i. z. a. k. i. b. a. l. l. o. d. o. r. v. e. n. m. i. e. i. d. e. s. e. s. t. o. g.
 m. e. y. h. a. l. l. a. t. t. i. z. u. t. i. o. n. b. e. t. e. t. s. a. m. u. s. o. f. u. j. v. a. s. i. b. o. r. e. s. a. n. u. m. o. z. e. t. t. e.
 h. o. z. j. o. l. u. t. i. c. h. a. n. o. r. b. e. m. i. n. k. e. l. k. o. s. i. d. f. e. l. o. l. e. s. i. s. v. o. l. t. e. j. e. t.
 j. e. t. a. t. t. a. k. a. v. i. r. e. n. d. v. i. r. e. s. i. e. s. v. i. n. a. h. o. z. o. l. t. e. l. e. j. v. a. s. i. f. e. l. y. e. z.
 m. e. n. t. a. d. a. t. m. e. g. m. a. r. o. d. m. e. g. m. e. p. i. n. d. m. i. a. h. o. z. d. i. k. s. t. o. t. t. o. r. a. t. e. y.
 k. i. e. s. i. c. h. e. n. e. l. l. a. t. t. a. d. o. z. k. i. s. o. b. b. e. z. e. d. v. e. e. y. u. k. h. o. r. u. l. a. t. o. l. b. a. n.
 n. e. l. j. e. s. e. i. v. e. l. u. v. o. l. t. a. h. a. n. t. a. k. o. l. h. o. z. g. a. a. k. k. o. s. m. a. s. o. s. e. j. o. t.
 e. s. u. h. a. s. i. b. a. l. e. w. o. l. a. g. e. s. i. d. e. g. g. e. s. t. o. h. a. n. j. u. n. d. s. o. n. d. e. s. o. n.
 m. i. e. s. e. n. d. m. e. g. d. e. m. i. e. l. k. e. p. e. s. i. d. e. j. e. l. a. m. a. d. u. l. o. t. e. t. u. t. a. m. a.
 d. i. s. d. m. a. s. u. t. y. h. a. s. i. b. a. l. e. t. o. g. i. d. a. t. u. s. o. t. m. i. a. k. o. s. e. s. u. n.
 n. e. l. e. l. k. i. e. s. e. r. e. s. t. a. n. d. e. j. u. s. e. i. l. l. a. h. i. t. t. e. u. s. o. n. e. l. l. a. g. y. a. s.
 v. e. s. s. e. n. g. u. j. t. a. t. t. a. d. i. h. o. d. v. e. d. e. d. e. a. t. e. s. a. k. o. m. a. l. d. o. l. l. a. t. t. a. d.
 u. y. u. j. l. a. s. u. k. i. a. u. v. o. l. t. h. o. z. u. d. i. g. e. d. i. s. v. e. i. e. s. f. i. n. k. i. s. i. o. r.
 m. a. r. t. o. r. s. o. k. v. i. e. s. f. r. a. n. y. u. s. a. u. m. i. e. u. a. k. e. s. a. l. a. d. a. k. i. v. o. l. t.
 h. o. m. i. t. u. z. e. n. y. e. d. e. l. p. e. s. i. d. a. l. a. s. a. k. o. s. r. a. b. e. l. t. e. d. d. e. s. e. g. g. e. l. a. n. d.
 k. i. e. s. a. f. e. l. e. n. f. e. j. a. l. k. i. s. u. k. h. a. l. t. e. z. f. o. l. g. a. l. t. a. f. a. l. a. i. s. e. l. e. j. e. t.
 u. z. a. s. a. p. e. j. e. n. 17. j. u. n. a. i. s. a. s. v. o. l. t. m. a. g. b. a. r. a. s. a. g. a. u. y. u. h. a.
 t. r. a. s. a. g. n. o. r. m. i. t. e. g. u. l. a. g. e. r. m. e. z. m. a. r. t. o. l. e. s. e. n. d. e. s. o. n. m. o. n. t. a.
 t. m. e. y. m. a. g. i. l. l. a. t. t. e. n. h. o. z. e. y. e. t. r. a. p. s. i. n. t. a. t. t. e. n. t. o. b. a. t. a. t. u. m. i. t. e.
 a. m. u. l. a. t. m. a. r. t. e. h. e. t. t. u. v. o. l. s. i. a. t. o. h. i. t. a. k. a. t. a. d. a. j. o. b. p. a. r. t. j. a. n. e. y.
 n. e. h. a. n. f. a. l. a. b. a. h. a. l. l. i. n. r. h. e. s. a. m. b. a. k. a. l. a. s. p. a. l. v. a. i. u. l. m. a. r. s. t. o. p.
 h. i. m. o. n. t. a. n. k. a. l. a. s. p. a. l. v. a. i. u. m. i. c. h. a. s. z. a. s. e. d. m. a. n. a. s. a. p. e.
 h. i. m. o. n. t. a. n. u. h. a. l. a. l. a. g. a. t. i. l. l. a. t. u. s. o. t. s. e. t. s. t. o. t. t. a. r. m. e. j. e. t.
 k. u. p. i. t. a. n. y. e. s. u. b. e. n. y. e. s. m. e. t. e. s. h. e. t. l. o. v. e. s. t. u. d. o. s. o. b. e. s. e. z.
 i. m. o. d. a. v. a. g. t. a. t. e. z. s. e. h. u. j. o. b. e. i. g. e. l. s. e. m. v. a. g. n. i. d. e. m. i. e. j. e. n.
 p. a. n. u. a. g. n. e. l. e. j. e. b. e. u. g. y. e. s. i. t. a. l. e. s. j. a. t. d. e. k. k. o. r. v. a. g. t. a. t. e. l. i.
 P. a. l. f. e. l. e. r. e. d. a. s. i. k. i. e. l. t. y. u. l. o. t. e. i. n. d. i. v. i. g. e. r. p. a. l. f. e. l. a. l.
 s. m. e. g. s. e. m. e. s. e. t. e. s. e. d. e. t. e. t. e. n. o. n. e. l. l. e. t.

gamhoz, s a fogadó fedeléről lefeszítünk 3 szál deszkát, erre telepedett le Bethlen és többen. Rövid pihenés után elindultunk, s Szebenbe értünk. Itt csenedesen több ideig voltunk. Egy alkalommal reggel, amikor az ottlévő 3 század huszárból kiválasztanak 14 legényt, akik közé én is tartoztam, a Törökországba menendők kíséretéül¹⁶⁴. Itt készítettek nekünk egész uniformist, csákót, csizmát, tarsolyokat, milyen a régi verescsákósoknak volt. Reánk szabva az első az enyém volt, felvettem, Bethlen borbélyt hívatott, hajamat lenyíratta. A csákóni vitézkötés egy kicsit lejjebb volt, mint ahogy kellett, a szabót hívatva, feljebb varratta, s így kellett mindenkinek magát lenyírattatni. Én voltam a minta. Amikor az öltözetek mind készen voltak, felöltöztünk, még a nyeregszerszám is új volt, lovaink öt kupa zab helyett naponta tizet kaptak. Amikor kirukkoltunk, hogy a tiszteknek bemutasson Bethlen, bizony táncoltak is lovaink, s nekünk is jókedvünk volt. Bemutatás után szállásunk felé haladva kiáltja Bethlen, Szalay! Én megállítom a fiúkat, s a [legn]agyobb sebességgel vágatok Bethlen s a többi tisztek felé. Ők fé[lreszal]adnak, nehogy letaposnám. De én lovatam egy kis kézmozdítással ah[ely]elt [ta]rtom. Az két lábra áll és leereszkedik. Mondá Bethlen, [de] megijesztettél bennünket, mondom bocsánat tudom lovam természetit. Ő mondja, menjetek, jártassátok meg a lovakat itt a város utcáin, de nehogy letaposzatok valakit, volt öröm. Három nap múlva Bem is megérkezett, ki tudja honnét, tán Borgoprundról¹⁶⁵. Kirukkolunk a város végén a gyepe, ahová Bem is több kíséretében kijött. Mi egy hantton sorba álltunk, a tisztek egy százótvén ölnyire állottak meg. Mi innét egyenként mintegy 50 lépésnyire egymástól vágattunk el a tisztek előtt, kardunkkal vágva fel a földet előttünk, s a túoldalalon újból sorakoztunk. Megelégedését fejezte ki Bem Mikes¹⁶⁶ által, s 50 forintot ad, hogy azzal egy estét töltsünk közösen, Bem ajándéka volt. Mi a nagy vendéglőben a piacon egy nagy szobát rendelünk a felső emeleten, oda vacsorát. Amint visszaemlékezem a küldöttek neveire, akiket még nem feletem meg: 1. Bulics volt Kress-svalizers, aki Enyeden sebet kapott, 2. Szomorjai Imre, 3. Csengeri, 4. Körözi, 5. Gál¹⁶⁷, 6. én Szalay, s tán Urbányi és Gölt is. A követség tagjai Bethlen Sándor vagy Olivér¹⁶⁸ Böjti Ödön, Komáromi,¹⁶⁹ mint kapitány, Sálbek¹⁷⁰ hadnagy.¹⁷¹

Amíg mi mulattunk volna, Csengeri mind járt bé és ki a nagy ivóterembe, ahol egy főhadnaggyal a gyalogságtól, oláh ember, összevész, és azt pofon úti. Mi amint megtudtuk, fedettük őt tetteért, de ő spicces volt. 42. o. (B). A hadnagy a várdáról egy csomó gyalogsággal elfoglalja a gángot, kéri hogy adnánk ki Csengerit. Mi kardjaink után nyúlunk, persze nekünk is jókedvünk volt, hogy ne engedjük Csengerit, de Bulics mindenképpen csendesített, mondván, Szalay ne csinálj bajt, adni Csengerit, legalább aludni, osztán reggel kivenni. Így kiadtuk, megtettük ezt.

Bethlen reggel maga elé hívat, oda Csengerit, s a hadnagyt. Csengerinek azt mondá, hogy 300 esztendeig vasba vereti, ha még efélet tesz, a hadnagnak pedig,

164 Arról az egyébként eredmény nélküli próbálkozásról van szó, midőn Bem a Havasföldön hadseregparancsnok Omer pasát (Latas Mihály, 1806–1871) az ide kiszorított osztrák-orosz csapatok elleni közös fellépéshez kívánta megnyerni.

165 Borgo-Prund, Beszterce vm., ma Prundu Birgáului (R).

166 Lehet, hogy gr. Mikes János, egy időben nemzetőr főparancsnokról, de az is, hogy tollhiba lévén gr. Bethlen Gergelyről van szó.

167 Gál József hadnagyról lehet szó, akit 1849 júniusában főhadnaggyá neveztek ki (Nagy S.: i. m. Okmánytár LXXXII. o.). Nagy Sándor Okmánytára említ egy bizonyos Körösi Sámuel Mátyás-huszárról köztitét, aki 1849. V. 1-én 3. osztályú érdemeletet kapott. (LXXXVI. p.).

168 Bethlen Olivér honvéd alezredes (1826–1892) — A bécsi hadmérnöki akadémián végéz, ki lépett hadnagy, kincstári gyakornok Nagyszebenben. A 10. honvéd zlj-nál kezdi szolgálatát, majd áthelyezik a 11-be. 1849 februárjától őrnagy, augusztustól alezredes az erdélyi hadsereg vezérkarában. A bukást követően, 8 havi vizsgálati fogság után szabadul. Később a Honvéd. c. lap szerkesztője.

169 Komáromy György honvéd százados (1817–1872) — Jogot végez, 1843-ban országgyűlési követ, gazdálkodó. A 10. honv. zlj-nál főhadnagyságig viszi, majd 1848 nov. végén a 16.. (Károlyi) huszárezredbe helyezik át. 1849 márciusától főszázados ezrede Erdélybe vezényelt osztályánál. A kapituláció után, a kényszersorozásnál alkalmatlan, de 1855-ben az erdélyi függetlenségi szervezkedés miatt 2 év josphstadti fogságra ítélik. Szabadulása után gazdálkodik, majd Párizsba emigrál. 1866-ban a poroszországi magyar légió egyik vezetője. A kiegyezés után hazatér.

170 Szalbek György honvéd őrnagy (1820 k. — 1860) — 1849 jan-tól főhadnagy, majd százados a 16.. (Károlyi) huszárezrednél. Júniustól őrnagy, az erdély-bánáti hadtest főszámvevője. A szabadságharc után gazdálkodik.

171 Székely Gergely Teleki Sándort is említi a követség tagjaként. (i. m. 39. o.) — honvéd ezredes (1849. VI. 25.) Kővárvidék főkapitánya, kormánybiztos, az erdélyi hadtest főhadbiztosa. Maga gr. Teleki: Emlékeim c. művében (é. n., 141. o.) végcélként Sztambulban. Abdul Medsid szultánt említi. A küldöttség tagjai nála „Bethlen Olivér, Komáromi György, Szalbeck és br. Huszár, 12 kiválóatott legény és egy nagyhangú trombitás.” Böjti Ödön azonos lehel Beöthyvel.

hogy ne kötne ki többet a huszárokkal. Ez volt a büntetés. Minket tizennégyünket elindítottak Brassó¹⁷² felé, amerre csak mentünk bámultak sokhelyt. A várda szirbak (örszem) heraszt (ti. tisztelgésre álljanak ki) kiáltottak, mind tiszteknek vélték. Brassóba érve Komáromy kapitány, és Szalbek hadnagy lettek parancsnokaink. Itt naponta járva a városon keresztül a rajcsurba (lovarda) lovagolni, s itt is többször történt heraszt kiáltás. Mi semmiként sem találtuk magunkat jól, hogy annyit kell itt henyélnünk, hallva, hogy huszártársaink a Bánátban aratják a dicsőséget generálisunk alatt. Egykor csak tudatja a kapitány, [hogy] Kis ezredes¹⁷³ azt rendelte, hogy a városon keresztül a rajcsörig és onnét vissza vezetőken vinnők lovainkat. Ez már sértette mindnyájunkat, főleg azokat, akik saját lovaikkal voltak, egyhangúlag mondánk, ezt nem tesszük. Amikor másnap rukkolni kellett lóra ültünk, a kapitány és a hadnagy jönnek, s emlékeztetnek a parancsra, mi egyhangúlag mondjuk, azt nem tesszük. S kimenvén a szokottakat megtettük, s újból szállásainkra mentünk. A két tisztünk nem jött ki, másnap rá riportra (jelentéstételre) rendelt Kiss ezredes maga elé.

Mi elhatároztuk, hogy kinyilatkoztatjuk az ezredes előtt, hogy nekünk nyissanak utat, hogy mennénk Törökországba, vagy ha nem, innét megszökünk, s megyünk a Bánátba társainkhoz. Szónoknak megbíztuk Körözit és Gált. Amint másnap reggel a tiszték vezetése alatt Kiss ezredes szállására rendbe állottunk, az kijő egy szobából. Az asztalra teszi kezét, e szókkal kezdi: gondolom, megiszteltetésnek vettétek magatoknak előmbé hívatástokat, s végezvén a beszédet, kérdi a kapitányt, hogy hogy hívnak minket, aki el is mondja neveinket. 43. o. (B).

Ekkor kezdi Körözi, társaim megbízásából kérem, de többet nem mondhatott, mert az ezredes oly dühbe jött, hogy a szája habzott, mondván, nem szabad szólani. Jelentsék külön riporton kívánalmaikat, s int, hogy távozzunk. Megfordultunk, s szállásainkra mentünk, de kívül összegyűlve határoztunk, hogy holnap reggel csak Körözi és Gál riportra jelentkezzenek, s ott őszintén nyilatkoztassák ki, vagy utat nyissanak Törökország felé, vagy ha nem, mi elszökünk Bánátba társainkhoz, de többet itt nem henyélünk. Én Komáromyt, Szalbeket lovon ülni nem láttam, a küldöttség többi tagjait nem volt szerencsém ismerni. Hogy riporton voltak küldötteink, 2 nap [múl]va banda kíséretében elindultunk Szebennek, de a város szélén egy vendéglő előtt megálltunk. Ott nekünk és a zenészeknek [bort] hoztak ki. Amint hallánk, Teleki (Sándor) szívessége volt.

Szebenbe érkezve Bethlen Gergelyhez mentünk, aki azzal kezdte, nem szégyellitek magatokat, hogy azt a derék Kiss ezredest megsértettétek? Amikor elbocsátott magától, mondja nekem, maradjak egy kissé, s mondja, lépnék át a gyalogsághoz hadnagyival, mert ő látja, hogy az előléptetést megérdemlem, de itt annyi a huszártiszt, hogy nem tudja mit csináljon vélek. S evel nagy szolgálatot tesz a hazának, mert az oláh nyelvet bírva, oláh újoncokat kell betanítani. S ha tán onnét vissza akarna jönni, kérelmezen és visszajöhet. Elfogadám ajánlatát, s másnap Bem tizenhetünket nevezett ki, egy tüzérhadnagyot főhadnagynak, minket hadnagyoknak, olvasván a kezében lévő írásról neveinket. Első, ki legmago[sabb?] volt, Damó¹⁷⁴ volt, s így tovább, s mondá lajdinándok (hadnagyok). Kapva havi lónungot (zsoldot) és öltözeti pénzt, azonnal uniformisokat csináltattunk. A régit és lovakat, akiknek nem volt sajátjuk, beadták. Amíg mi Brassóban voltunk, nem tudom mi módon gyűjtöttek egybe annyi oláhot és cigányt, hogy zsúfoltig volt a kaszárnya. Szász hogy lett volna, nem emlékszem. Elfoglalva állásunkat, megvizsgáltattak s az alkalmatlanok egy prédikációbeszéd után, hogy lennének becsületesek, elbocsáttattak. S tanult altisztekkal láttatott el az ezred. Gyakoroltuk is őket, de minden éjjel megszökött 5. 6. 8., 44. o. (B) amiért a napos tiszték szemrehányást kaptak. Reám érve a szolgálat, elhatározám magamat összeszedni, meg is csípettem az altisztekkal, és magam akik örködtünk vagy hetet, akik verést kaptak istenigazában. Elindultunk Balázsfalva felé, Kolozsvárnak, s onnét ki Magyarországra, de biza szökések mindig folytak, s a

172 Brassó, Brassó-kerület, ma Braşov (R).

173 Kiss Sándor honvéd ezredes (1809–1849 VI.) — A kornecuburgi utásziskolán végcz, 1821-től a 15. határőr ezrednél szolgál, 1848 elejétől a 11.. (Székely) huszárezrednél. 1849 áprilisára ezredes, ezredparancsnok s egyben hadosztályparancsnok. A nyári hadjáratban a brassói ho. parancsnoka, a tömösi szoros védelme során sebesülten fogságba esik, s öngyilkos lesz.

174 Damó Lajos alhadnagyi kinevezést kapott Nagy Sándor többször idézett Okmánytára alapján. (LXXXIX. o.).

tiszt[ek] korjoholtattak amiatt. Hunyadon (Bánffyhunyad) újból rám került a naposság, de bizony egy legény sem szökhettek meg. Ezért az ezredes megdicsért, aminek folytán [társaim] elhidegülésüket vettem észre irányomban. Nagyváradon keresztül elértünk Holdmezővásárhelyre¹⁷⁵. Reggel én vevém át a napi tisztséget. [In]nét leindultunk Szeged¹⁷⁶ felé. Amint mennénk, jó velünk szemben valami ulánus (dzsidás) lovasság, utánuk néhány kocsis és újból lovasság. Az első tisztje figyelmeztet, hogy Kossuth jó, és Mészáros a hadügyminiszter.¹⁷⁷

En hirtelen felállítottam a legénységet az út szélére és tisztelgek. Megállítja Kossuth a kocsiját, kérdé hová valók vagyunk, s ki a parancsnokunk. Mondom, s mondván hogy a parancsnok bent maradt, Holdmezővásárhelyt. Köszönt és távoztak. S úgy hallám, hogy azért megy oda, hogy a [vezé]rek közötti versengést kiegyenlítse. Berkezünk Aradra. Arad mellett Tápéba¹⁷⁸ (sic!). A Tisza partján beszálltunk, itt [egy ideig] maradtunk folytatva a gyakorlatokat. Ott voltunk, m[í]kor] a puskaporos torony lópor felrobbant, megrezgetve az egész [vidéket].¹⁷⁹ Innét Lugos¹⁸⁰ felé indítottak, s délben egy helységbe érve beszállunk, de amint ezt megtevének, láttuk, hogy a távolból egy nagy számú ellenséges lovasság közeleg a falu felé. Meglátják ezt a tisztek, szekérre kerekednek, s illaberek elszaladnak. En és Galambosi kapitány, zsidó, helyt maradtunk, az altiszteket és legénységet, akinek fegyvere volt, a kertek mellé állítottuk, s amikor a lovasság közel jött volna, rátüzeltünk. Ők megfordultak vissza ahonnan jöttek. Mi is egy óra múlva elindultunk fel Lippa¹⁸¹ felé. Egy csinos községbe érve, ami egy [víz] mellett feküdt, beszálltunk, ott találva elszaladott tisztjeinket. Innét másnap Lippára mentünk, ott háltunk. Reggel Máriaradnára,¹⁸² ott a legénységet künn telepítettük le. Innét másnap Világos¹⁸³ felé mentünk, s egy síkságon letelepedtünk. Ott töltöttünk két éjet, s egy napot. Onnét visszamentünk Máriaradnára, újból künn telepítvén le a legénységet. Mi tisztek utána bementünk Máriaradnára a vendéglőbe, s amikor legjobban ennénk, hallunk ágyúszót a távolból, s mondják, megérkezett Bem.¹⁸⁴

[.....]

(Hiány a szövegben)

51. o. (B).

... a bükkösi magyarság aki nem ...
 bárót hogy a templomba és a ...
 ahol öregje, ifja, asszonyok ...
 imádkozva énekelve kérték a ...
 jobbra a világot, amint ...
 Lándorba egy bírói házba, s ...
 ... hatatlan volt csak az 50. ...
 szobát, ahova a két katona ...
 soha —

175 Hódmezővásárhely, Csongrád vm.

176 Szeged, Csongrád vm.

177 Minden bizonnyal *Aulich Lajos* honvédtábornokról 1793–1849. X. 6.) van szó, mint a szabadságharc utolsó hadügyminiszteréről. *Hermann Róbert* utalt *Kossuth Lajos* Összes munkái XV. kötetére (s. a. r. *Barta István*, Bp., 1955.), mely segít az eligazodásban. Kossuth 1849. júl. 25-én indult Szegedről, hogy Görgeivel találkozzon, s döntsön a fővezérségről. Aznap este már Szentesen volt, s mivel Hódmezővásárhely Szeged és Szentés közt fekszik, ezen a napon találkozhattak Szalayékkal. (776–780. o.)

178 Elírás, a Szeged melletti Tápéba, Csongrád vm. vonultak be.

179 A robbanás 1849. aug. 1-jén történt.

180 Lugos, Krassó vm., ma Lugo (R).

181 Lippa, Temes vm., ma Lipova (R).

182 Máriaradna, Arad vm., ma Radna (R).

183 Világos, Arad vm., ma Širia (R).

184 ... hallunk ágyúszót a távolból, s mondják megérkezett Bem." — Szalay ezzel az 1849. aug. 9-i temesvári csata kezdetére utal. Története itt szakad meg, míg a töredék már az otthoni eseményekre utal.